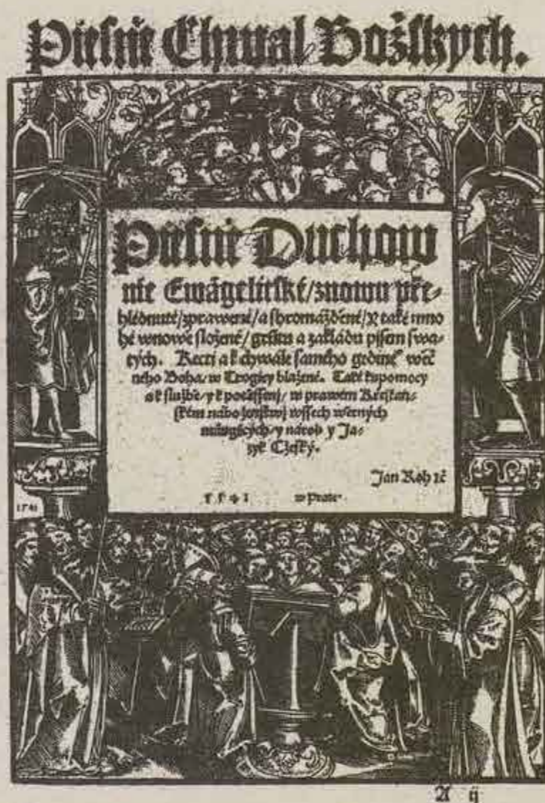

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

- Z OBSAHU: URBANCOVÁ, H.: Hlásnické piesne ako súčasť tradičnej hudobnej kultúry
BÚRIKOVÁ, Z.: Obraz "svojho" a "iných" etník v orálnej histórii nemeckého obyvateľstva Švedlára
BUMOVÁ, I.: Prejavy (in)tolerancie voči židovskej komunite v prostredí Dolného Kubína v rokoch 1918-1945
STOLIČNÁ, R.: The Ethnographic Atlases of Poland, Slovakia and Hungary - possibilities of comparison (in English)
GEERTZ, C.: Na mieste činu: antropológ ako autor

Na obálke:

1. strana: *Titulný list kancionála Jana Roha Piesne Chwal Božských, vydaného v Prahe r. 1541. K článku H. Urbanovej Hlásnické piesne ako súčasť tradičnej hudobnej kultúry.*

Preklady: PhDr. Svatava Šimková

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

HLAVNÝ REDAKTOR

Dušan Ratica

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Tatiana Krupová

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Ľubica Droppová, Božena Filová, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Pariková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

Slovenský n árodopis

ČASOPIS ÚSTAVU ETNOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VYDAVATEĽSTVO SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.
BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

- U r b a n c o v á, Hana: Hlásnické piesne ako súčasť tradičnej hudobnej kultúry..... 5
- B ú r i k o v á, Zuzana: Obraz „svojho“ a „iných“ etník v orálnej histórii nemeckého obyvateľstva Švedlára..... 24
- B u m o v á, Ivica: Prejavy (in)tolerancie voči židovskej komunite v prostredí Dolného Kubína v rokoch 1918-1945..... 53
- S t o l i č n á, Rastislava: The Ethnographic Atlases of Poland, Slovakia and Hungary-possibilities of comparison..... 83

DISKUSIA

- G e e r t z, Clifford: Na mieste činu..... 93
- B e n ž a, Mojmir: Diskusia o etnickej identite.... 104

MATERIÁL Y

- R u s a l i n, Işfanoiu: Rezíduá tradičných slovenských odevných doplnkov v Rumunsku..... 107

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOS Y

- Životné jubileum Kirila V. Čistova (Viera G a š p a r í k o v á) 112
- K jubileu prof. Anny Divičanovej (Zora V a n o v i č o v á)..... 114
- Pozdrav Vladovi Kysel'ovi (Milan L e š č á k).... 115
- Medzinárodné sympóziu Folklorizmus na prelome storočí (Ladislav M l y n k a)..... 115
- Medzinárodná vedecká konferencia Rodina na prelome tisícročí (Peter S l a v k o v s k ý)..... 121

- Slova a město - Město, korzo (Jolana D a r u l o v á)..... 122
- Neformálne pracovné stretnutia LSNM a SPS v roku 1999 (Dušan B e l k o)..... 124
- Dolnozemska sága (Marta B o t í k o v á).... 127

RECENZIE-ANOTÁCIE

- D. Krman: Podorožnyj ščodennyk (Ján K o m o r o v s k ý)..... 133
- V. Dvořáková-Janů: Lidé a jídlo (Rastislava S t o l i č n á)..... 134
- I. Chorvát: Dějiny volyňských Čechů (Ján B o t í k)..... 136
- Drotár podrotuje slnečko (Hana H l ô š k o v á)..... 137
- A. Divičanová: Jazyk, kultura, spoločenstvo (Eva K r e k o v i č o v á)..... 138
- Rodina a dedina (Marta B o t í k o v á)..... 139
- Piesne Zemplína (Mikuláš M u š i n k a)..... 141
- J. Podolák a kol.: Heřpa (Peter S l a v k o v s k ý)..... 142
- Lemkivščyna (Mikuláš M u š i n k a)..... 143
- J.-Ch. Sournia: Dějiny pijáctví (Rastislava S t o l i č n á)..... 144
- N. Fischer: Vom Gottesacker zum Krematorium (Gabriela K i l i á n o v á)..... 146
- E. Ševčáková: Drevené štočky (Zuzana F r a n c o v á)..... 147
- Anotácie

CONTENTS

STUDIES

U r b a n c o v á, Hana: Night wachman songs as part of traditional music culture.....	5
B ú r i k o v á, Zuzana: The picture of „our“ and „other“ ethnic groups in the oral history of the German population at Švedlár.....	24
B u m o v á, Ivica: Manifestation of tolerance and intolerance the Jewish community at Dolný Kubín in 1918-1945.....	53
S t o l i č n á, Rastislava: The Ethnographic Atlases of Poland, Slovakia and Hungary - possibilities of comparison.....	83
DISCUSSION	
G e e r t z, Cliford: Being there.....	93
B e n ž a, Mojmír: Discussion on ethnic identity.....	104
MATERIALS	
R u s a l i n, Işfănoiu: Residue of traditional Slovak garment complements in Rumania...	107

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

The Jubilee of Kiril V. Čistov (Viera G a š p a r í k o v á).....	112
The Jubilee of prof. Anna Divičanová (Zora V a n o v i č o v á).....	114
The Jubilee of Vlado Kyseľ (Milan L e š č á k)...	115
International symposium Folklorism at the break of centuries (Ladislav M l y n k a).....	115
International scientific conference Family at the break of millennium (Peter S l a v k o v s k ý).....	121
Worlds and City - City and „Promenade“ (Jolana D a r u l o v á).....	122
Unformal workshops LSNM a SPS in 1999 (Dušan B e l k o).....	124
Lowland's saga (Marta B o t í k o v á).....	127
BOOK REVIEWS-ANNOTATIONS	133

AUTORI:

PhDr. Hana Urbancová, CSc., Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 841 05 Bratislava

Mgr. Zuzana Búriková, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Ivica Bumová, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Stoličná Rastislava, CSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

OBRAZ „SVOJHO“ A „INÝCH“ ETNÍK V ORÁLNEJ HISTÓRII NEMECKÉHO OBYVATELSTVA ŠVEDLÁRA¹

ZUZANA BÚRIKOVÁ

Mgr. Zuzana Búriková, Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 81364 Bratislava, Slovakia

The study deals with the picture of various ethnic groups as it appears in the oral history produced by the German population at Švedlár in the region of Dolný Spiš in the period from the 1930s - to 1940s. While analysing how various ethnic groups - the Germans, the Slovaks, the Ruthenians, the Czechs, the Jews, the Romani and the Americans - were described in the oral history produced by an ethnic minority group, the writer pays special attention to the categories of we vs. they and mine vs. foreign.

Kľúčové slová: etnická identita, Nemci na Slovensku, mentálne obrazy
Key words: ethnic identity, the Germans in Slovakia, mental pictures

Cieľom tejto práce je analyzovať obraz rôznych etníc v orálnej histórii 30. - 40. rokov 20. storočia u nemeckého obyvateľstva žijúceho v pomerne malom lokálnom spoločenstve. Téma umožňuje použitie rôznych metód a spôsobov interpretácie. Pri výskume malej lokality je výhodné použiť kvalitatívne výskumné metódy, spomedzi ktorých som si zvolila analýzu orálnej histórie - "(...)alternatívneho, naratívneho výkladu minulých udalostí, (ktoré stojí) nezriedka v opozícii k výkladu oficiálnej historiografie" (HLÔŠKOVÁ 1996/b: 321), pričom sa zameriavam na sledovanie kategórií "my" - "oni"/"svoj" - "cudzi". Domnievam sa, že etnická identita sa prejavuje predovšetkým na základe kategorizácie "my" - "oni" a že obraz "svojho" a "iných" etník bude vychádzať práve z tejto kategorizácie.

Štúdia sa bude venovať užšie vymedzenému historickému obdobiu, ktorým sú 30. - 40. roky 20. storočia v obci Švedlár v okrese Gelnica na Dolnom Spiši (Unter Zips). Toto obdobie vyhovuje skúmanej problematike, pretože "(...)spoločensko-historické zmeny spôsobujú

zmenu či potvrdenie skupinovej alebo individuálnej identity (...)" (HLÔŠKOVÁ 1996/b: 319). Etnická identita v bežnom živote nehrá veľmi dôležitú úlohu a vychádza na povrch práve v krízových a prelomových situáciách. Rozprávania dotýkajúce sa pohnutého obdobia 30. - 40. rokov obsahujú viac vyjadrení týkajúcich sa etnickej identity: vyskytuje sa v nich oveľa viac obrazov svojho a iných etník a viac javov je zdôvodňovaných a interpretovaných cez prizmu etnickej príslušnosti.

Pramene

Pri práci používam pramenný materiál rôzneho charakteru: autobiografické rozprávania získané terénnym výskumom, archívny materiál zo Slovenského štátneho archívu v Bratislave a dve kroniky - *Obecnú kroniku a Dejiny evanjelického a. v. cirkevného zboru banického mesta Švedlár*.

Materiál orálnej histórie pochádza z terénneho výskumu z rokov 1996 a 1998. Výskumnú vzorku tvorí 35 obyvateľov obce takmer výlučne nemeckého pôvodu,² ktorí pochádzajú zo Švedlára, narodili sa pred 2. svetovou vojnou a žijú tu aj v súčasnosti - zamerala som sa na generáciu, ktorá skúmané obdobie priamo prežila. Výsledkom práce v teréne je 49,5 hodín rozhovorov zaznamenaných na magnetofónových páskach. Výpoveď jedného respondenta trvá od niekoľkých minút po približne 3 hodiny. S väčšinou respondentov som sa stretla opakovane. Interview prebiehalo vo väčšine prípadov v slovenčine, čo mohlo ovplyvniť formálnu stránku výpovedí, pretože pre väčšinu respondentov je rodným jazykom nemčina. Vo výnimočných prípadoch som sa s respondentmi zhovárala po nemecky. Keďže som chcela získať čo najdlhšie autobiografické rozprávania, do výpovedí rozprávačov som zasahovala čo najmenej. Interview nebolo štandardizované, otázky, ktoré som kládla, sa síce zamerali na určitý okruh problémov, ale neboli rovnaké a nekládla som ich v rovnakom poradí u rôznych respondentov. Otázky mali podnietiť respondenta k dlhšiemu rozprávaniu o svojom živote v minulosti, pričom som sa snažila zistiť čo najviac o období 30. - 40. rokov.

Autobiografické rozprávania, ktoré sú výsledkom terénneho výskumu, nie sú kompletným prerozprávaním udalostí života respondentov, ale len výberom konkrétnych udalostí v konkrétnej situácii - v rozhovore so mnou. Respondenti mi poskytovali interpretácie istej situácie (obdobia 30. - 40. rokov). Tieto interpretácie navyše vznikali v interakcii so mnou. Príbehy rozprávané v inom čase a inému človeku by boli iné, k istým posunom by pravdepodobne došlo, aj keby sa rozhovor so mnou odohral v inom čase. Na problémy spojené s použitím orálnej histórie, tvorbou interview, kritikou prameňov, priamym, či nepriamym vstupom výskumníka do tvorby naratívov, ale aj spôsobom interpretácie upozorňuje veľké množstvo literatúry (napr. Beňušková 1996, Disman 1996, Hlôšková 1995, 1996/a, 1996/b, Kusá 1995, 1996, Leščák 1996, Mannová 1995, 1996, Perks 1992, Salner 1994, 1997 a pod.).

Výpovede neboli spontánne, odzneli na moju žiadosť, ovplyvňovala a spoluformovala som ich svojimi otázkami, aj v štúdiu podávam len môj výber z týchto výpovedí. Počas interview som vystupovala vo viacerých rolách - ako reprezentant rôznych identít - ako etnologička, žena, Slovenka, príslušníčka inej generácie a pod., čo v rôznej miere ovplyvňovalo respondentov. Dôležitú úlohu pri tvorbe naratívov zohrával môj vek. Spoločne prežitá udalosť tvoria jednu zo skupinových identít. V mnohých prípadoch som bola o viac než 50 rokov mladšia než moji respondenti - niektoré udalosti z ich života boli pre mňa už len časťou dost dávno minulej histórie. Často som sa stretávala so snahou vysvetľovať mi isté dobové reálie v prípadoch, keď sa predpokladala moja neznalosť (v niektorých prípadoch išlo o elementárne

fakty, napr. vysvetlenie, že sa chlieb piekol doma, dlhé opisy, ktoré mi mali priblížiť vtedajšiu prácu roľníka a pod., ale stretla som sa aj s vedomou snahou podať vlastnú interpretáciu dejinných udalostí, keď respondenti predpokladali, že poznám len skreslené oficiálne informácie).

"(...)Nie, to nebola ľudová milícia. Ja neviem, čo to boli. Tí boli ozbrojení. Všetci vy to musíte, nie, vy to neviete, ale však tu boli tie tábory, pre Krista Pána!" pani č.1, 1931, ev.

Výrazným determinantom bola aj moja etnická príslušnosť - som Slovenka, ale moja stará mama je Nemka, čo respondenti väčšinou vedeli a mohlo to ovplyvniť ich výpovede. Pravdepodobne ma vnímali ako "cudzinka", ale "cudzinka", ktorý sa snaží pochopiť, ktorý istým spôsobom balansuje na okraji skupiny "my".

Na moje spolupôsobenie pri vzniku rozprávania poukazuje aj reflexia mojej lokálnej identity - časté prirovnávanie situácie vo Švedlári s Oravou, z ktorej pochádzam a so susednou Starou Vodou, kde žijú moji starí rodičia.

"(...)lebo tu neboli veľkostatkári, tu boli také, myslím tak do najviac čo mali tých päťdesiat hektáre. To boli už ako veľkogadžo. Ale tak, to skoro ako na Orave. Že tam bolo tak po kúsku, tak po desať, po deväť, po sedem(...)" pán č. 3, 1929, rk.

Okrem výrazného vplyvu výskumníka na materiál ovplyvňovali vznik materiálu aj mnohé iné faktory. Informácie, ktoré podáva orálna história, sú odlišného charakteru než materiál oficiálnej historiografie - "špecifikom naratívnej interpretácie minulosti je vyjadrenie postojov a názorov - historiozofia viac ako historiografia" (HLÔŠKOVÁ 1996/a: 78) a pramene, z ktorých vychádza, nie sú podrobované kritike. Jej autori pri tvorbe svojej verzie histórie vychádzajú zo súkromných spomienok rovnako ako z informácií a príbehov počutých od iných ľudí, ale aj z informácií vyčítaných z kníh, novín či časopisov, alebo videných v televíznom vysielaní. Napriek subjektivite a individualite jednotlivých rozprávačov a ich rozprávání je orálna história istou mierou ovplyvňovaná dominantnou oficiálnou historiografiou (KUSÁ 1995: 18).

Základnými princípmi naratívnej interpretácie minulosti sú selektivita, suicentrizmus a prezentizmus (HLÔŠKOVÁ 1996/a: 82-83). Princíp selektivity je založený na výbere udalostí, ktoré rozprávač prezentuje ako svoju autobiografiu. Príbehy sú časovo ohraničené a nie je v nich možné vypovedať všetky udalosti a motivácie. Rozprávač si preto vyberá jednotlivé udalosti na základe rôznych kritérií. Jedným z týchto kritérií je princíp prezentizmu - respondenti nechtiac interpretujú minulosť z pohľadu súčasnosti. Minulosť musí zodpovedať tomu stavu, v ktorom sa jednotlivci a spoločnosť nachádzajú v súčasnosti a jej interpretácia sa tomu prispôbuje - "problematika významu minulosti je aktuálna predovšetkým vo vzťahu ku kategórii identity" (HLÔŠKOVÁ 1996/b: 319). S tvorbou a potvrdzovaním identity súvisí aj ďalší z princípov, ktorým je suicentrizmus - respondenti sa sústreďujú na vlastný osud a problémy, vlastný zážitok má väčšiu váhu ako cudzí, vlastná skupina, vlastnosti, názory, postoje sú hodnotené vyššie ako cudzie. Rozprávania sa snažia predovšetkým potvrdiť vlastnú identitu a budovať kladný obraz o sebe.

Skúmaná lokalita v období 30. - 40. rokov 20. storočia

V roku 1930 sa približne 87% z 1823 obyvateľov Švedlára hlásilo k nemeckej národnosti,

v roku 1991 to podľa oficiálnych prameňov boli približne 4% z celkového počtu 1675 obyvateľov.⁴

Pred 2. svetovou vojnou bol Švedlár obklopený prevažne obcami, v ktorých bolo väčšinové slovenské obyvateľstvo, s ktorým švedlárski Nemci čulo komunikovali. Na väčšiu dôležitosť iných faktorov než etnickej identity v pokojnom období poukazuje okrem iného to, že mali najčastejšie kontakty mali s majoritným slovenským obyvateľstvom v Starej Vode a so slovensko-rusínskym Telgártom, menej časté boli styky s Nálepkovom, napriek tomu, že tam bola výrazne zastúpená nemecká komunita. Obyvateľstvo pracovalo prevažne v poľnohospodárstve, baniach a lesoch, v rokoch 1933 - 36 na stavbe železnice na trati Červená Skala - Margecany.

Začiatkom 30. rokov sa v podstate bezproblémové spolužitie rôznych etnických skupín začína meniť. Národnouvedomovací proces u Nemcov žijúcich mimo Nemecka bol vedome a dôsledne podporovaný nemeckou politikou. Nemecké menšiny sa stali jedným z nástrojov veľmocenskej politiky Nemecka (KOVÁČ 1991: 45). Podpora "nemectva" na Spiši prebiehala najmä prostredníctvom úradníkov, učiteľov a kultúrnych pracovníkov zo sudetonemeckých organizácií, ktoré sa aktívne zúčastňovali na kultúrnom a politickom živote (KOVÁČ 1991: 71). Dolnospišský Švedlár nebol v tomto prípade výnimkou - roku 1929 prichádza do obce nemecký učiteľ zo Sudiet (GUZSAK 1983: 264), časté sú návštevy študentov z Nemecka. V roku 1933 bol vo Švedlári založený *Turnverband* (športový spolok). Zo začiatku nebol zapojený do oficiálnej organizácie a snažil sa vzbudiť záujem obyvateľstva, najmä mládeže. Mal pomerne málo členov, ktorí trénovali atletiku, nacvičovali ľudové tance a piesne (*wanderlieder*) a organizovali rôzne súťaže. Okrem športových aktivít organizovali aj *Jugendkriege* - mládežnícke boje. Boli to stretnutia s učiteľmi, na ktorých sa prednášalo o "nemectve" vo svete a o nemeckej histórii. "Vlastenecké večery" sa odohrávali v spolkovom lokáli mužského speváckeho zboru. V miestnom *Turnvereine* sa neplatilo členské, nemal predsedu a vyhýbal sa oficiálnym aktivitám. Až postupne (1934) sa začlenil do oficiálnej organizácie. Roku 1937 mal *Turnverein* oficiálne 100 členov a raz sa zúčastnil hromadnej akcie vo Fulneku (*Gauturnfest*) (GUZSAK 1983: 267). Na prepojenosť turnerov s nacistickou ideológiou a jej vonkajšími prejavmi upozorňuje aj správa okresného úradu o zjazde dorastencov *Turnvereinu* vo Švedlári - na stanici sa niektorí z nich zdravili zdvihnutím pravej ruky a volaním "Heil" (Správa okres. úradu 1938).

V 30. rokoch narastá aj aktivita miestneho speváckeho zboru - spevácke zbory boli spojené s krajskými a okresnými a sprostredkovali kontakt s ostatnými nemeckými dedinami. Každý rok sa na Petra a Pavla (29. 6.) alebo nasledujúcu nedeľu v jednej z dedín usporadúvali festivaly. Činnosť speváckych zborov mala aj politický podtext - spevácke festivaly sa stali manifestáciou uvedomelých Nemcov na Spiši. Počet zúčastnených bol často štyri až päťtisíc. Vo Švedlári sa krajská spevácka slávnosť - *Krajssängerfest* konala roku 1935 (GUZSAK 1983: 265). V 30. rokoch mal zbor 28 - 40 členov, roku 1938 ich počet aj s významom spolku a záujmom obyvateľstva klesol. So vznikom samostatného Slovenského štátu sa jeho úloha skončila. L. Guzsak konštatuje, že jeho zánik bol spôsobený tým, že obyvateľstvo bolo zaneprázdnené politickým členstvom v *Deutsche Partei* (DP)⁵ a prácou (GUZSAK 1983: 266).

O činnosti DP a jej predchodkyne - *Karpathendeutsche Partei* (KdP)⁶ (Karpatonecká strana) hovorí viacero archívnych materiálov, politické zmýšľanie obyvateľstva však v žiadnom prípade nebolo jednotné. Napriek tomu, že časť obyvateľstva podporovala KdP a neskôr DP, v obci mala výraznú podporu predovšetkým komunistická, ale aj iné politické strany - pokojný priebeh verejného prejavu KdP, ktorého sa zúčastnilo 60 obyvateľov 18. 5.

1935 prerušil príchod 90 komunistov, ktorí rušili prejavy M. Nitscha z Levoče, Reppa z Kežmarku a S. Keila zo Švedlára. Napriek veľmi búrlivému priebehu schôdze sa obyvatelia pokojne rozišli (Správa okresného úradu 1935). Dňa 29. 5. 1938 sa v miestnom hostinci Čierny Orol konalo zhromaždenie DP, ktorého sa zúčastnilo asi 340 obyvateľov. Pre väčšiu názornosť zacitujem časti niektorých prejavov, ktoré pri tejto príležitosti odzneli. Sú zaujímavým zdrojom informácií o etnickej identite a jej politickom využívaní v danom období. V prejave Zoltana Kunscha z Ľubice sa zdôrazňuje etnický princíp, zaujímavé je akcentovanie návratu k tradíciám a národnej kultúre, návrat a úloha vodcu, badateľná je rastúca agresivita hnutia:

*"Nemeckí priatelia, Kameraden und Kameradinen. Keď jeden národ pride do núdze postaví si veľkého muža a podrobuje sa jemu. Na čele nášeho nemeckého národa stojí Konrad Henlein /prítomní volali trikrát Sieg Heil/ tento muž nám umožnil aby sme slobodné sa mohli priznať k nemeckému národu a ďakujeme nášmu Führerovi /prítomní volali trikrát Sieg Heil/, a ďakujeme aj našim bratom v Nemecku. Spiš tiež nič iného tu sa musíme spojiť. Pri voľbe s našimi hlasmi tiež dokazujeme, že sme Nemci. (...) mi spravíme koniec s internacionálnou kultúrou a donesieme našu starú kulturu. (...) V Gelnici zadržali Turnerov lebo zdravili nemeckým pozdravom a spievali pieseň, že Henlein víťazí. U našich nepriateľov sme získali to že majú strach Slovak nech zostane Slovakom mi mu ruku podáme. Nebudem maličky máme tvrdé hlavy nemecká mládež nech jednu ranu vydrží a nech dá tri rany nazad"*⁷ (Správa obvodného notárstva 1938).

Spájanie etnickej identity so sociálnou ukazuje prejav F. Karmasina - rastúcu nezamestnanosť dáva do súvislosti s nemeckou národnosťou nezamestnaných:

"S hlasujúcimi lístkami chceme dokázať, že nemecký národ tvorí jednu spoločnosť nejestvuje žiaden rozdiel a mury spadli. Predtým bolo ináč stáli tu rečníci marxisti, agráreníci, hovorili že patria spolu, lebo sa stala národnostná otázka z toho. Nemecký robotník bol vyhodený na druhej strane prišiel marxista ktorý hovoril, že spojte sa. 1. mája kráčali spolu a potom prevzal jeho miesto, lebo bol Čech. V Nemeckom Právne jestvuje zbytok komunistov, ktorí boli pišní na to, že u Slováka pracovali a v sobotu prišli s visutými hlavami, že boli z práce prepustení, lebo sú Nemci. Takéto trpké skúsenosti ucitili mnohí nemeckí robotníci - nemecká nezamestnanosť nemôže byť vyriešená v jednom hrnci, požiadavka je zvláštna. Český agrárnik pred voľbami slubil aj nemeckému robotníkovi podporu na umelé hnojiská a umelé hnojivo a konečne hovorili, že sme to museli dať Čechom, preto sme nemohli dať Nemcom. V Jánovej Lehote bubnovali, že agráreníci dostanú lacné umelé hnojivo, ľudia tam išli s prázdnyimi vrecami a s nádejmi v srdciach a potom im povedali že včera umelé hnojivo odniesli Slovaci. Išli ako agráreníci a vrátili sa ako presvedčení Karpathendeutsche. Pri pozemkovej reforme rozdelili aj nemecku pôdu žiadali aby vstúpili do zelenej internacionálí, ale pôdu dali druhým, tak sa rodila nemecká jednotnosť. (...) Či v Bratislave či v Nemeckom Právne, či vo Spišši máme nemecku kulturu, ktoru vaši rodičia vybudovali a tie tiež boli Nemci. Sme šťastní, že nemecký národ je slobodný. Sme šťastní, že Rakusko našlo domov do riše je koniec utlačovania pride čas budovania" (Správa obvodného notárstva 1938).

Vznik Slovenskej republiky a prvé roky 2. svetovej vojny nevstúpili do života nemeckej menšiny výrazne negatívne, práve naopak - respondenti ich hodnotili väčšinou kladne, najmä kvôli zlepšeniu svojej ekonomickej situácie. V orálnej histórii sa takmer nespomínajú útoky proti Rómom a konflikty stúpcencov DP a Komunistickej strany, napriek tomu, že boli pomerne časté.

"Slovenská vláda ako jeden z prvých a "najvernejších" vazalov vyhlásila krátko po prepadaní vojny Sovietskemu Zväzu. (...) Pri vyhlásení mobilizácie všetci slovenskí Nemci bez výnimky narukovali. Okrem mobilizovaných sa hlásili aj dobrovoľníci" (KOVÁČ 1991: 176 - 177). Mobilizácia sa týkala aj nemeckých obyvateľov Švedlára. Časť z nich narukovala do slovenskej armády, z ktorej boli niektorí prevelení do wehrmachtu a SS. Niekoľkí sa dobrovoľne prihlásili k jednotkám wehrmachtu či SS, časť z nich musela do nemeckej armády narukovať proti svojej vôli. V obci pôsobila domobrana (*Heimatschutz*) a FS,⁸ piati vojaci slovenskej armády zo Švedlára sa zúčastnili SNP (*Kronika*).

Po vypuknutí SNP sa situácia na Spiši skomplikovala. Stretávame sa s partizánskymi skupinami (niektoré z nich boli nemecké - partizáni z Nižného Medzeva), ale aj s veľmi silným náporom nemeckých ozbrojených síl. S pomocou nemeckých vojenských jednotiek z Poľska a Maďarska sa "podarilo tamojším vodcom - na hornom Spiši to bol M. Nitsch a na dolnom Spiši S. Keil, ktorý mal v Nižnom Medzeve zriadený celý štáb, vyzbrojiť a zorganizovať jednotky domobrany (...)" (KOVÁČ 1991: 194 - 195). Hneď po vypuknutí SNP švedlárska domobrana napadla žandárov v Stosse, pretože im odmietli vydať zbrane, odzbrojili ich a zbrane rozдали ľuďom na prípadnú ochranu pred partizánmi (GUZSAK 1983: 120). Domobrana zároveň požiadala veliteľstvo o pomoc - do Švedlára prichádza približne 500 vlasovcov pod vedením majora Najdu a kapitána Tozshagena. Vzťahy nemeckých obyvateľov k partizánom boli rozporné a súviseli s politickou orientáciou obyvateľov. Zatiaľčo DP často slúžila ako pronemecký informátor o odbojovej a partizánskej činnosti na Slovensku, zo strany antifašistov a prívržencov komunizmu sa stretávali s podporou. Ostatné obyvateľstvo v nich zväčša videlo ohroziteľov a zločincov - v orálnej histórii vystupujú predovšetkým ako zlodeji jedla a šatstva.

Ďalšou udalosťou, ktorá výrazne zasiahla do života obyvateľstva obce bola evakuácia nemeckou armádou: "Dňa 27. októbra (1944) vydal Himmler nariadenie o totálnej evakuácii Nemcov zo Spiša. (...) Karmasin dostal na vykonanie evakuačného nariadenia diktátorské právomoci. Napriek tomu evakuácia nešla ľahko, hlavne na dolnom Spiši, kde obyvateľstvo pred evakuáciou unikalo. Množili sa prejavy odporu a nedôvery voči Deutsche Partei a Nemecku. (...) Začiatkom decembra sa však všetky úvahy skončili. Front sa priblížil natoľko, že spišskí Nemci boli jednoducho naložení do transportov a odvezení väčšinou do protektorátu a do sudetských oblastí" (KOVÁČ 1991: 197 - 198). Nemecká armáda začala s evakuáciou Švedlárčanov už koncom septembra. Evakuácia bola len čiastočne dobrovoľná. Napriek strachu z blížiacej sa ruskej armády obyvateľstvo nechcelo opustiť svoje domovy. Obyvatelia, ktorí odmietli evakovať, však boli prinútení do automobilov nastúpiť. Obyvateľstvo si mohlo zobrať malú batožinu a opustilo obec na nákladných autách. Evakuované obyvateľstvo postupovalo cez Horný Spiš a Zakopané do Poľska. Odtiaľ cesta pokračovala až do Peknej Lipy v okrese Rumburg (Sudety). V septembri 1944 boli nemeckou armádou z obce evakuované ženy, deti a starší muži. Evakuácia často rozdelila celé rodiny: najprv evakovali školopovinné deti spolu s učiteľmi. Evakuované deti boli umiestnené v mládežníckych táborech v Rakúsku. Ženy s malými deťmi boli odvezené do Sudiet. Muži ostali v obci a odišli za nimi neskôr. Obnoviť kontakty, najmä s malými deťmi, sa v niektorých prípadoch podarilo až po vojne, často za pomoci Červeného kríža. Na jeseň 1944 väčšina mužov, ktorí ostali v obci nastúpila do domobrany, časť z nich potom prešla do SS. Muži opustili obec v januári 1945. Evakuované obyvateľstvo žilo prevažne v Peknej Lipe a Dobřanoch. V pohraničí strávili pomerne dlhú dobu - pol roka až niekoľko rokov. Dospelí obyvatelia si väčšinou našli prácu u bohatých roľníkov.

Časť obyvateľstva sa podarilo evakuácii vyhnúť. Boli to vojaci, ktorí slúžili v armáde,

učni, ktorí sa učili mimo Švedlára, dievčatá v službe, niektorí muži (väčšinou antifašisti a komunisti), ktorí odmietli opustiť obec, ale aj obyvatelia, ktorí sa skryli u príbuzných a známych, Slovákov aj Nemcov v okolitých obciach. V obci ostal evanjelický kňaz Neupauer a približne 350 obyvateľov (GUZSAK 1983: 252, 281).

Po skončení vojny chodili do dediny, ktorá bola po evakuácii nemeckého obyvateľstva vyprázdnená, rabovať niektorí obyvatelia okolitých dedín:

"Boli ale ľudia, ktorí zneužívali túto vydobytú slobodu. Zvlášť obyvatelia okolitých dedín, zo Závadky, z Poráča a Slovinky prišli do Švedlára a odviezli krmivo, zrnó, hospodárske zariadenia a nábytok z opustených nemeckých domov. Darmo protestoval MNV a obyvatelia proti tomu, oni vzdor tomu odvozili hnutelnosti z našej obce, ktoré mali veľké hodnoty a boli už vtedy podľa dekrétu prezidenta národným majetkom" (Kronika).

Vedenie obce po skončení vojny nerátalo s návratom nemeckých evakuantov a pozvalo do vyprázdnenej dediny obyvateľov zo širokého okolia. Do Švedlára sa tak nasťahovalo slovenské a rusínske obyvateľstvo rímsko alebo gréckokatolíckeho vierovyznania. Tvorili ho buď ľudia z nemeckou armádou vypálených dedín (napr. Telgárt/Švermovó), alebo chudobní obyvatelia z okolia:

"Do prázdnych domov odsunutého nemeckého obyvateľstva prišli prví prisťahovalci z okolitých slovenských dedín: Z Žakaroviec, z Henclovej, zo Závadky, z Poráča a zo Slovíniek začiatkom apríla 1945. Ich úloha mala byť jarné práce previesť, opustené role zasiať, líky usporiadať, aby tak bola dobrá a bohatá úroda zabezpečená v našej obci" (Kronika).

Časť nemeckého obyvateľstva sa však po vojne vrátila do rodnej obce a dostala sa do konfliktu s prisťahovaným slovenským obyvateľstvom: Nemci chceli naspäť svoje domy a majetky, ktoré slovenské obyvateľstvo nechcelo uvoľniť. Podľa dekrétu prezidenta republiky (33/1945) boli nemecké majetky skonfiškované a pridelené novým majiteľom. Konflikty boli pomerne ostré, neznášanlivosť okrem ekonomickej stránky veci podnecoval aj fakt, že časť prisťahovaných obyvateľov pochádzala z dedín vypálených nemeckou armádou.

Väčšina nemeckého obyvateľstva (1250 obyvateľov) bola v rokoch 1945 - 46 odsunutá do Nemecka, v obci zostalo približne 300 pôvodných obyvateľov. "Už Košický vládny program odoprel československé štátne občianstvo občanom nemeckej národnosti s výnimkou antifašistov. To potvrdil dekrét prezidenta československej republiky z roku 1945. Potom nasledovali ďalšie konkrétne nariadenia a smernice. Vládne nariadenia dávali v otázke odsunu, vykonávania zoznamov a praktického uskutočňovania odsunu veľkú právomoc národným výborom, ktoré mali byť zárukou, že aktívni antifašisti nebudú odsunom postihnutí. Na Slovensku kontrolu nad odsunom malo poverenie vnútra. (...)Do 31. októbra 1946 bolo zo Slovenska odsunutých 32 450 osôb. V ďalšom období už išlo viac-menej iba o jednotlivé osoby, takže počet odsunutých nebol oveľa vyšší" (KOVÁČ 1991: 200).

Ani jeden respondent, ktorý mi poskytol interview, však odsunutý nebol a všetci ostali žiť na Slovensku. Podarilo sa im vyhnúť sa odsunutiu zo Slovenska, aj keď nie vždy sa vyhli pobytu v táboroch, do ktorých boli pred odsunom internovaní (v orálnej histórii sa spomínajú predovšetkým Jaklovce, Turzovka a Nováky). Legálnou cestou sa odsunu vyhli zmiešané manželstvá, antifašisti a pracovníci, ktorí boli dôležití a potrební pre štát. Ostatní sa buď v čase odsunu nevyskytovali vo svojej obci, prihlásili sa oficiálne k slovenskej národnosti, alebo sa skryli v okolitých lesoch. Niekedy utekali priamo z táborov. Často im poskytlo pomoc slovenské a židovské obyvateľstvo z okolitých dedín.

Február 1948 priniesol okrem zmeny politického systému vrátenie štátneho občianstva nemeckému obyvateľstvu. Keďže Nemci žijúci vo Švedlári väčšinou prišli o svoje hospodárstva skonfiškovaním štátom už pred rokom 1948, združstevňovanie je v orálnej histórii spomínané menej často ako v naratívoch zo slovenského prostredia. Vo všeobecnosti bolo obdobie po roku 1948 hodnotené kladne. Výnimkou sú prípady nemeckých obyvateľov, ktorí boli súdení za účasť v Bielych légiiach.

Aj vzťahy s prisťahovaným obyvateľstvom sa postupne neutralizovali - konfliktné situácie sú záťažové a dlhodobo neúnosné. Po počiatočných konfliktoch a veľmi vypätých vzťahoch sa situácia postupne upravila.

Napriek tomu sa nie vždy považuje za bežné bezproblémové a priateľské spolunažívanie pôvodného a prisťahovaného obyvateľstva a najstaršia generácia aj v súčasnosti rozlišuje medzi "Švedlárčanmi" a "prisťahovalcami".⁹

Obraz vlastného etnika

Ako skupina "my" v zozbieranom materiáli vystupuje nemecké obyvateľstvo Švedlára. Kategória "my" sa nechápe výlučne etnicky, ale aj lokálne. Nezahŕňa Nemcov vo všeobecnosti, ale Nemcov žijúcich na Slovensku (presne sa rozlišuje medzi Nemcami žijúcimi v Nemecku a medzi "Spišskými", či "Karpatskými" Nemcami alebo "Mantákmi").

"(...)Čo robili fašisti s tými ľuďmi a v tých koncentrákoch a toto. No ale to boli vstúpili ako pôvodne Nemci ne, tu boli ako volksdeutsche sa volali, Pudoví Nemci sa volali. A to boli Reichsdeutsche, ríšski Nemci. To bol veľký rozdiel medzi tými(...)" pán č. 11, 1934, ev.

"(...)No ja som sa tu narodil, ja som Spišský Nemec. To normalne. Naše predkovia tu boli už osemsto rokov boli" pán č. 3, 1929, rk.

Častejšie je však ešte užšie vymedzenie lokality, ktorou je Spiš, Dolný Spiš (*Unter Zips*), alebo vlastná obec - ľudia, ktorí sa poznali z každodenného kontaktu a tvorili integrované spoločenstvo.

V prípade rozprávačov, ktorí sa hlásia k evanjelikom augsburgského vierovyznania môže mať táto kategória aj konfesijnú hodnotu - Nemcom sa v rozprávaniach prisudzuje evanjelické náboženstvo. Obyvateľstvo inej etnickej príslušnosti je v obci aj jej okolí rímsko alebo gréckokatolíckeho vierovyznania. Rímskokatolícki rozprávači svoju etnicitu do kontextu s konfesijnosťou nedávajú. Veľmi časté je zdôrazňovanie roľnícko-baníckeho charakteru obyvateľstva.

Vymedzenie skupiny na základe rozlišovania kategórie "my" - "oni" prebieha v naratívoch na rôznych jazykových úrovniach od jednoslovných pomenovaní až po pomerne dlhé výpovede, kde táto kategorizácia vyplýva z kontextu. Najviac badateľné je na používaní zámena "my", "svoje", "naši", či prídavného mena "vlastné", keď sa hovorí o svojej skupine. Na označenie svojej skupiny sa len zriedkavo používa etnonym. Naproti tomu na označenie prisťahovaného slovenského/rusínskeho obyvateľstva, alebo iných predstaviteľov "cudzej" skupiny sa používa etnonym, alebo pomenovanie s negatívnou konotáciou.

"(...) všetky tie chlopi, ktoré ostali živí, boli zajatí. Päť roky bolo, daktorí sedem boli. Našich chlapcov sedem."

ZB: *"A ako vychádzali Švedlárčania so Slováckmi počas vojny?"*

"Dobre. Tu žiadne problémy neboli. Naše išli na Zavadku voly kupic, kravy kupit, šicko dobre

vychádzali. Tu žáden problém nebol, lebo **my sme žiadne Slováci tu nemali.** (...)” pani č. 2, 1924, ev.

“Náš Švedlár bol prázdny, hejže. Tí ľudze prišli, prist’ahovali z devätnásť dedín” pán č. 12, 1909, ev.

Veľmi časté je spojenie prívlastňovacieho zámena alebo prídavného mena označujúceho príslušnosť k svojej skupine ("naše", "svoje", "vlastné") s podstatným menom "ľudze". V pomenovaní "svoje ľudze" je obsiahnuté prívlastňovacie zámeno, ktoré označuje príslušnosť k vlastnej skupine, k "nám" a zároveň slovo "ľudia", ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou tiež nemá úplne neutrálny význam. V niektorých prípadoch sa používa len slovo "ľudze". Ako názov pre slovenské obyvateľstvo sa používa etnonym. Ak sa používa slovo ľudia, tak s negatívnym prívlastkom ("tí ľudze", "všelijaké ľudze").

“My sme samé svoji ľudze boli” pani č. 2, 1924, ev.

V nasledujúcom rozprávaní sa na označenie vlastnej skupiny používa slovo ľudia, zatiaľ čo príslušníci cudzích skupín sú označovaní svojím etnonymom. Zaujímavé je, že rozprávačka hovorí o dedine ako o prázdnej, "bez ľudí", hoci v nej ľudia - prist’ahované obyvateľstvo - boli. Pojem ľudia je v tomto prípade použitý len na označenie skupiny "my" - pôvodných obyvateľov Švedlára.

ZB: **“Keď ste sa vrátili v 46. ako to tu vyzeralo?”**

“Dedina bola prázdna. Statek nebol, ľudia neboli, ľudia sa vrátili, a tam býval nejaký Rusnák, alebo Slovák a ten Nemec, keď sa vrátil domov, nemohol sa vrátiť do svojho. povedali patriš do Nemecka. Si Nemec a hotovo” pani č. 15, 1933, ev.

Zaujímavé je reflektovanie zmeny spoločenskej a politickej situácie po druhej svetovej vojne. Príslušníci nemeckej menšiny, ktorá mala počas vojny mnohé práva, boli po jej skončení vnímaní ako príslušníci národa, ktorý viedol a prehral vojnu.

Zmenu svojho postavenia niektorí rozprávači tiež reflektujú pomocou opozície "svoj" a "cudzí":

“(…)Ne. Pri Židoch nás nikto nenašol. Od štyridsaťšesť do päťdesiat som bola pri židoch v Tatrách. Tam nás nikto nehledal. Len sme boli cudzími. Cudzinci boli sme, tak, Nemci” pani č. 2, 1924, ev.

“(…)A správali sa k nám ako ku cudzím. A my sme tu vlastné boli” pán č. 6, 1908, ev.

“(…)Veď som povedal. Kamene na nás rucili. Taká výchova bola slovenská. Ako keby sme my boli cudzinci. Im už to patri” pán č. 12, 1909, ev.

Stretávame sa tu s reflexiou stereotypu, bežného u Slovákov v povojnovom období - fašista = Nemec a Nemec = vrah.¹⁰ Ide tu o časté použitie princípu *totum pro parte* v kategorizácii "my" - "oni", keď sa pomenovanie celej etnickej skupiny či národa vzťahuje na jeho časť. Nemecká armáda tak bola všeobecne označená svojím etnonymom a vlastnosťami, ktoré sa jej pripisovali, sa neskôr (na základe princípu *pars pro toto*) pripisovali aj ostatným príslušníkom toho istého národa, označovaného tým istým etnonymom.

Reakciou na toto štožňovanie je zdôrazňovanie faktu, že s Hitlerom a jeho vojnou nemalo obyvateľstvo Švedlára nič spoločné. Keď sa hovorí o nemeckej armáde, nepoužíva

sa slovo "my", ale slovo "Nemci", prípadne nemeckí vojaci, nemecká armáda, alebo "oni". V niektorých prípadoch sa rozlišuje medzi pomenovaním *Reichsdeutsche* - ríšski Nemci a *Volksdeutsche* - Nemci žijúci mimo územia Nemecka.

"(...)Aj Nemci nerobili dobre. Oni boli tak možno ne sprostí, ale takí suroví. Oni tu povedali, to musí tak byť. Aj farári zavreli do koncentrákov, oni robili aj s Židami, aj to všetko" pani č. 10, 1929, ev.

"(...)Aj Nemci nerobili dobre. Aj Rusi nerobili dobre(...)" pán č. 9, 1924, ev.

"(...)S Nemeckom sme nemali nič. Nemci povedali, že oni neznali, že sú tu Nemci" pani č. 10, 1929, ev.

"(...)Ale prišli sme tu, no tak čo? Náš dom bol obsadený. Moj brat tu ostal, ale tiež mu všetko vybrali, no tak k bratovi sme vtedy išli. On potom prišiel a povedal, máme ísť ku Hitlerovi. Čo my môžeme za ten Hitler? My sme aj predtým obecného znali, čo predtým bol. Tu boli Nemci furt. Tak čo ja znám, jak to je?" pán č. 9, 1924, ev.

"(...)Keď ste povedali, že ste Nemec, tak akoby ste povedali vrah. A to je rozdiel, či to fašista, abo Nemec. To je rozdiel. (...) My sme neboli vrazi(...)" pán č. 3, 1929, rk.

Výrazný je pocit krivdy za nezaslúžené utrpenie - obyčajní roľníci a baníci boli stotožňovaní s fašistami a podľa princípu kolektívnej viny stratili občianstvo, majetok a svoje domovy. Zaujímavým a častým je zdôraznenie pracovitosti, jednoduchosti a pod. obyvateľstva, ktoré žilo vo Švedlári pred vojnou. Tento fakt sa v rozprávaní kladie do ostrého protikladu s ich následným osudom: nechcená evakuácia, namáhavý návrat domov, obsadenie domov, veľmi zlé vzťahy s prist'ahovalcami.

pani č. 1, 1931, ev.: "Viete čo, tu bol pracovitý a robotný ľud. Tu neboli ani fašisti, ani toto, viete..."

pani č. 2, 1924, ev.: "Tu boli ľudia, tu bol pracovitý ľud..."

pani č. 1: "Vera. A jednoduchý ľud a nie toto, že potom s nami nakladali, ako keby sme my boli Hitlera porodili. My sme ho nevideli. No tak, čo my sme mali s Hitlerom spoločného. No a potom..."

pani č. 1: "My sme ho ani nevideli..."

pani č. 2: "My sme dop... My sme viacej doplatili na Hitlerovu vojnu ako Nemci v Nemecku. Lebo oni tam ostali a my sme o všetko prišli."

pani č. 1: "Ta veru. Nás vyhodili, my sme museli evakuovať, sme sedem mesiacov po táboroch kde kade chodili. Görlitz a tam, na tých oných."

pani č. 2: "V Sudetoch, Görlitz."

pani č. 1: "Görlitz a v tých táboroch, čo sme chodili, no, a potom peši sme prišli nazad, sme sa tešili, bosí, peši. Všetko sme stratili. S takýmto kufríkom a prišli sme domov, tu sme sa museli schovať. Všetcke domy boli obsadené. Všetko."

pani č. 2: "Slovákmi, lebo tu bol čistý Nemec."

pani č. 1: "No ale a furt revali: "Nemci von, Nemci von!"

pani č. 2: "Áno, áno!"

pani č. 1: "No ta my sme čo? Hitlera porodili, či čo?"

pani č. 2: "Áno, áno."

pani č. 1: "My sme vojnu robili?... My sme veľa trpeli. Tu boli ľudia jednoduchí."

pani č. 2: "A staré ľudia dostali týfus, nebolo čo jesť, to veľa umreli."

pani č. 1: "A nakoniec potom čo bolo? Sme boli asi po fronte v máji, začiatkom júna, sme boli asi tri týždne doma, potom nás pozbierali ako ovce (výrazná významová pauza), nás nahnali na vozy, tí, tí rebrináky čo sú. Na vozy a hybaj! Do Jakloviec, do tábora, tam bol oný, do maštali po koňoch a po sviňoch, tam sme ležali, deti, starci, páni, ženy, na zemi od júna do začiatku novembra. A už potom zima a do potoka umývať ráno: Ta tak sa s nami nakladalo!"

pani č. 2: "Nemecké knižky išli dolu Hnilca."

pani č. 1: "A dneska čo?"

pani č. 2: "Knižky. A my sme nevedeli po slovensky."

pani č. 1: "Ale prečo? Prečo? Všetky my sme čo? My sme čo? My sme vojnu vyvolali? My sme čo? A to bolo strašné. Viete, človek nerád spomína na to, už je to za nami, už je to päťdesiat rokov."

Z výpovedí si môžeme všimnúť, že aj Nemci pre slovenské obyvateľstvo predstavovali opozičnú skupinu "oni" ("stále sme boli "tí Nemci").

"(...) **Stále sme boli tí Nemci.** Oni mali možnosť, my sme sa nesmeli ozvať. My sme museli byť ticho. Nemecky sme sa nesmeli rozprávať, lebo stále len hovorili: "Nemci, von! Nemci, von". **My sme stadiaľ boli, aj teraz sme tu a oni nám stále kričali Nemci von. My sme zato nemohli, my sme boli nevinné, jak vojna bola**" pani č. 16, 1911, ev.

"(...) **Už sme len Nemci boli.** Inše nič sme nečuli len: Nemci von!" pani č. 2, 1924, ev.

V rozprávaniach je výrazná snaha dištancovať sa od fašizmu napriek tomu, že v obci aktívne pôsobil *Turnverein* a *Freiwillige Schutzstaffel*. V roku 1942 viacerých mužov dobrovoľne narukovalo do SS. Zdôrazňuje sa apolitickosť a nevinnosť obyvateľov Švedlára, jeho pracovitosť a šikovnosť, ťažký život a chudoba. Respondenti zvyčajne nespomínajú nič, čo by dokazovalo prípadnú fašistickú činnosť obyvateľstva či negatívne činy páchané nemeckou armádou, takmer absentuje reflexia židovskej otázky, Židia sa v rozprávaniach celkovo vyskytujú minimálne, napriek tomu, že v obci žila najmenej jedna židovská rodina.

Často sa stretávame s opozíciou nemecká - ruská armáda, v ktorej nemeckí vojaci vystupujú ako galantní, slušní, dodržiavajúci poriadok, ich prípadná surovosť je ospravedlňovaná vojnou (v nasledujúcom rozprávaní sa pripisuje vlasovcom), zatiaľ čo ruskí vojaci sú vykreslení ako násilníci, opilci, ľudia bez vzdelania a kultúry. Jedna výpoveď dokonca popiera, že nemecká armáda vykonávala nejakú surovosť.

"(...) **Predsa, keď tam zastrelili vojaka, ale ho chytili a bola vojna... Vraždy, čo boli, ja netrimem, že to spáchali Nemci, Ukrajinci, čo boli tam, Vlasova armáda. Ale oni mali nemecké uniformy. Takže boli Nemci. Ale to Vlasova armáda bola. To boli 400 000 Rusíni, Ukrajinci v nemeckej armáde. Aj vo Švedlári boli také. Tu. (...) A to boli hrdlorezi, to je pravda**" pán č. 3, 1929, rk.

Nemecké obyvateľstvo sa v orálnej histórii vymedzuje predovšetkým voči slovenskému a rusínskemu obyvateľstvu, ktoré sa do Švedlára prisťahovalo roku 1945.

Ak kategóriu "my" tvorí skupina, ktorá na danom území už istý čas žije a kategóriu "oni" skupina, ktorá prichádza ku skupine "my" zvonku, *Norbert Elias* skupinu "my" považuje za "etablovaných" a skupinu "oni" za "outsiderov". Ak sú "etablovaní" konfrontovaní s "outsidermi", cítia sa byť "outsiderami" ohrození a vnímajú ich ako votrelcov. V tomto prípade sa

stretávame s obhajovaním práv "etablovaných" na miesto, prácu a rôzne zvýhodnenia na základe dĺžky osídlenia. Spomína sa príchod na územie a ťažkosti pri jeho získavaní. Zároveň sú zdôrazňované kvality a dobré vlastnosti "etablovaných" v rozpore so zlými vlastnosťami outsiderov (BAUMAN 1996: 52). V rozprávaniach o období 30. a 40. rokoch vystupuje nemecké obyvateľstvo ako skupina "etablovaných", kým slovenské/rusínske obyvateľstvo, ktoré sa prisťahovalo po 2. svetovej vojne, predstavuje skupinu "outsiderov".

Pôvodné nemecké obyvateľstvo vystupuje v naratívoch ako autochtónne, zdôrazňuje sa jeho skorý príchod na slovenské územie, to že obec bola založená Nemcami, deklaruje sa historické právo nemeckého obyvateľstva na toto územie. Dôraz sa kladie na nemecký charakter obce pred vojnou - slovenské obyvateľstvo sa v opisoch predvojnového Švedlára neopisuje, alebo je jeho počet oveľa nižší, než udávajú oficiálne štatistiky.

"(...)Tak toto. Ako pôvodní, toto, my sme boli ponižovaní, lebo oni si brali právo. Oni si brali právo(...)" pán č. 11, 1934, ev.

ZB: *"Ako sa tu žilo pred vojnou?"*

pani č. 2, 1924, ev.: *"(...) naše predkovia pochádzajú od trinásteho storočia, jak bola sťahovanie národov."*

pani č. 1, 1931, ev.: *"No áno. Však my sme tuto boli prví. To nie, že."*

pani č. 2: *"Vieš čo, to včera, jak sme boli na totú slávnosť, to sme boli pred Martinom desať kilometrov. To boli len čisto evanjelická spoločnosť. A tam sme práve od Luthera, lebo štyristo päťdesiat roky, čo zomrel. To sme povedali, že my sme tu Lutherove pra, pra, jak sa to volá?"*

pani č. 1: *"Predkovia."*

pani č. 2: *"Né, da Enklkinde."*

pani č. 1: *"Pravnuci."*

pani č. 2: *"Pravnuci. Áno. My. Pár sto rokmi, jak tu prišiel. Bo prvšie buli Nemci. Oni tu prišli, jak sťahovanie národov bolo, ale za zlatom, striebrom, oni boli samé baníci. My máme v kostele aj našu omú, banícku uniformu a šicko."(...)*

"Naše predkovia pristáhovali pred sedemsto rokami. Baníci. No vidíte. Mali sme tu právo. Nemčinu. A teraz prišla tá vojna. Prehrala Nemecko. A prosím, von! Nemci von, Češi von, Židi von mušeli! A ja som to všeccko mušel prežic a vidic" pán č. 12, 1909, ev.

"Po národnostnej stránke to bola čisto nemecká obec, ako tí Mantáci" pani č. 25, 1935, rk.

ZB: *"Žili tu aj nejakí Slováci pred vojnou?"*

pani č. 5, 1914, ev.: *"Ne, ne, tu len samí Nemci. Všetke Nemci buli. Len teraz. Po fronte. Potom pristáhovali. Prišli gazdovať. Povedali, že prídu gazdovať, tí, čo ich vyhнали."*

Stretávame sa tu s tzv. zrkadlovým efektom - autostereotyp "o pozitívnych vlastnostiach je vyšší než heterostereotyp o týchže vlastnostiach a naopak autostereotypy o negatívnych vlastnostiach jsou nižší než heterostereotypy o stejných vlastnostiach" (GEIST 1992: 454). Pozitívny autostereotyp opisuje "etablované" nemecké obyvateľstvo ako pracovité, šikovné, s dlhou históriou, zdôrazňuje sa etnická a konfesionálna tolerancia "etablovaných", prisťahované slovenské obyvateľstvo je označované za votrelca a privandrovalca, pripisujú sa mu negatívne vlastnosti, najmä chudoba, nešikovnosť, lenivosť, nespravodlivosť. Proti pracovitému, šikovnému nemeckému hospodárovi, ktorý žil vo Švedlári dlho a poctivo a

tážko tam pracoval sa kladie prisťahovaný Slováč, prípadne Rusín či Róm, ktorý je lenivý, nečestný, neprávom si prisvojuje cudziu pôdu či majetok. Ako ďalšie negatívum sa zdôrazňuje aj neroľnícky charakter prisťahovaného obyvateľstva.

Porovnávané vlastnosti sa najčastejšie týkajú práce na hospodárstve, čo je zapríčinené tým, že prisťahované obyvateľstvo dostalo ako štátny konfiškát majetky, ktoré pred vojnou vlastnili Nemci - akcentovaním nešikovnosti, neochoty či neschopnosti pracovať na hospodárstve sa dokazuje pociťovaná nespravodlivosť tohto konania.

"Naše ľudia boli pracovité, dobré, len to bolo, 99% sme boli nemeckej národnosti, iba Cigáni dva rodiny boli" pani č. 2, 1924, ev.

"My sme sa nehádali. To nebolo. My sme boli zadobre so všetkými. My sme pracovali, my sme sa nehádali" pani č. 16, 1911, ev.

Pozitívny obraz vlastného etnika predstavuje úryvok z dlhého rozprávania pána č. 6., ktorý najprv veľmi obširne popisoval svoju poctivú prácu a rôzne šikovné zdokonalenia, ktoré v zamestnaní vymyslel. Citovaný úryvok je záverom tohto rozprávania a dáva pozitívne vlastnosti rozprávača - šikovnosť, poctivosť a pracovitosť do súvisu s jeho etnickou príslušnosťou:

"No jak sem ten žlab urobil: "Kukajce še, teraz jak tie bravy pôjdu žrec." Som robil das dva metry sedemdesiat dluhý. Žeby mohli aj od jeden bok aj od druhý. Darmo, Nemeč je Nemeč" pán č. 6, 1908, ev.

Obraz "iných" etnik

Ako kategória "oni" v zozbieraných autobiografických rozprávaniach vystupujú viaceré etniká. V najväčšej miere sú zastúpení Slováci, Rusíni a Rómovia, s ktorými boli respondenti v najčastejšom, každodennom kontakte. Medzi ďalšie etniká zobrazované v orálnej histórii patria príslušníci armád, s ktorými sa obyvatelia stretli - Rusi a Američania (špecifickú skupinu v rámci Američanov tvoria černosi, ktorí sú chápaní odlišným spôsobom). Ďalšiu skupinu tvoria Česi a Židia, ktorí sa v rozprávaniach vyskytujú menej často.

Obraz Slovákov a Rusínov¹¹

Medzi najobsiahlejšie časti rozprávání patria výpovede, týkajúce sa Slovákov či Rusínov, ktorí sa z cudzích etnik vyskytujú v týchto rozprávaniach najčastejšie. Tento jav je vysvetliteľný etnickým zložením lokalít, v ktorých sa rozprávači pohybovali. Pred, počas, aj po 2. svetovej vojne prichádzali do styku predovšetkým so slovenským/rusínskym obyvateľstvom. Obraz Slovákov a Rusínov v predvojnovom období sa líši od obrazu "povojnového" Slováka/Rusína, čo súvisí s historickými udalosťami.

Čas pred vojnou je v orálnej histórii idealizovaný, rovnako ako aj vzťah so Slováckmi. Etnicita v pokojných časoch nehrala v každodennom živote praveľmi dôležitú rolu. Ľudia si síce uvedomovali svoju etnickú príslušnosť, rovnako, ako aj etnickú príslušnosť tých, s ktorými boli v kontakte, ale nebola pre nich veľmi významná. Tento fakt je badateľný aj na tom, že rozprávači si väčšinou nevedia spomenúť na etnické zloženie obce pred vojnou a ak, tak len veľmi hmlisto.

"(...) *A tá nenávisť medzi ľuďmi, tá nebola tu. Taká, napríklad, moj otec a moj dedo, robil v Rudňanoch. Robil, tam boli Rusnáci, boli Rusnáci, Maďari, Nemci. Spolu robili, spolu sviatky robili. Rusnáci mali extra sviatky, my sme mali extra sviatky, oni sa navštevovali navzájom, ne? Nenadávali, že ty si Rusnák, ty si to, to bolo jedno, či si Maďar. Národnostné problémy a menšiny neboli vtedy*" pán č. 3, 1929, rk.

"(...) *A takisto sa aj manželstvá uzatvárali slovenské, nemecké. Takže rozmýšľam, že dokážeme napríklad s Nemcami komunikovať. Ale ja by som hovoril, že ne, že jen ja, ja by som hovoril, že nemožeme sa prikláňať ku nim. Skor sa prikláňame na Slovensku. S týma ľudma, čo aj žijeme. Čiže nie jen my, ale naše otcovia. Som hovoril, že otec moj, alebo dzedo robil štyridsaťdva roky v Rudňanoch. Ta on s nima, s týma ľudmi, s nimi žil. A sa rozprával, aj po slovensky v robote, aj všadze. Aj tu (...)*" pán č. 3, 1929, rk.

Slováci však neboli posudzovaní len pozitívne. Z mnohých výpovedí vyplýva nižšie hodnotenie slovenského etnika. O obraze a hodnotení Slovákov hovorí aj časté stotožňovanie profesie pastiera so slovenskou etnickou príslušnosťou. Veľké množstvo výpovedí hovorí, že Slováci, žijúci vo Švedlári, boli len pastiermi. Toto tvrdenie nemôže zodpovedať skutočnosti, pretože v obci žilo pred vojnou 79 obyvateľov československej národnosti (približne 4% z celkového počtu obyvateľov). Je možné, že všetci pastieri v obci boli Slováci, ale je len málo pravdepodobné, že sa 80 obyvateľov z 1675 venovalo výlučne pastierstvu. Stretávame sa tu so stereotypom, ktorý k slovenskému etniku priradzuje profesiu. Tento jav je charakteristický pre etnické stereotypy, ktoré len zriedkakedy vystupujú izolovane a väčšinou sa spájajú s ďalšou, najčastejšie sociálnou charakteristikou. Toto priradenie pastierstva ku slovenskosti má podľa môjho názoru dve roviny: na jednej strane je reflexiou bežného heterostereotypu aj autostereotypu o Slovákoch - pastieroch, na strane druhej obsahuje hodnotiaci aspekt. Profesia pastiera sa na rozdiel od profesie baču v našom prostredí spájala s pomerne nízkym sociálnym statusom. Pastieri boli zvyčajne najchudobnejšími ľuďmi v dedinskom prostredí, v niektorých prípadoch mohli byť aj fyzicky alebo mentálne postihnutí.¹² Ak si Švedlárčania najímali na túto nízko hodnotenú prácu Slovákov, prípadne ak ich stotožňovali s nositeľmi zamestnania s nízkym statusom, je veľmi pravdepodobné, že toto nízke hodnotenie pastierstva súviselo aj s hodnotením príslušníkov slovenského etnika.

ZB: "Ako tu nazívali Slováci s Nemcami?"

pani č. 15, 1933, ev.: "Tu žiadni Slováci neboli. Len pastieri boli Slováci. Keď bol, povedzme, lesný Slovák, tak sme mu dali úctu. Nikto si to neuvedomil."

"(...) Švedlár bol celý nemecký. Nikto tu nerozprával po slovensky, len keď prišli ovce a kravy pásť, alebo dačo robiť" pani č. 16, 1911, ev.

ZB: "Žili aj Slováci pred vojnou v dedine, alebo to bola čisto nemecká dedina?"

pán č. 6, 1908, ev.: "Veď som ti povedal. Tote boli, čo pastieri boli. Slováci. Ostatní Nemci."

"(...) *No a pastieri. Pastier mal svoj domek. No a Češi tu boli. Moja matka, a potom tu ešte boli dve Češky. No to ako mimo nemeckej národnosti. Úradník musel v slovenčine, hejže*" pán č. 11, 1934, ev.

Časté je nepravdivé tvrdenie, že do slovenských škôl chodili len Rómovia:

ZB: "Aké školy tu boli?"

pani č. 15, 1933, ev.: "Bolo slovenské, tam len Cigáni chodili."
"(...)To len horári. Tí v horárskych bytoch. No a potom Cigáni boli Slováci. Cigáni boli Slováci" pán č. 11, 1934, ev.

Rozprávania týkajúce sa obdobia po skončení 2. svetovej vojny prinášajú iný obraz slovenského etnika. Keď sa časť nemeckého obyvateľstva po skončení vojny vrátila naspäť do Švedlára, väčšina domov bola obývaná slovenským a rusínskym obyvateľstvom tvoreným šťastí obyvateľstvom Telgártu/Švermova vypáleného fašistami a šťastí chudobným obyvateľstvom z okolitých dedín. Po návrate pôvodných obyvateľov došlo k výrazným konfliktom týkajúcich sa majetkových záležitostí - Nemci chceli naspäť svoje domy a majetky, ktoré Slováci a Rusíni dostali ako štátny konfiškát.

Prist'ahované obyvateľstvo je v naratívoch zaradené do kategórie "oni" a jeho obraz je výrazne negatívny. Ešte v súčasnosti je u starej generácie badateľné rozlišovanie medzi pôvodným a prist'ahovaným obyvateľstvom. Prist'ahované obyvateľstvo - skupina "oni" - je v tomto prípade zároveň skupinou "outsiderov", skupinou, ktorá stojí proti "etablovanému" nemeckému obyvateľstvu. V rozprávaniach je badateľný "sklon pristoupit na ideu ostrých hraníc medzi vlastní a cizí skupinou a žiarlivo strážiť integritu prvni pred hrozbou zdánlivo predstavovanou tou druhou má, jak se zdá, úzký vzťah k pocitu nejistoty, ktorý vzniká drastickou zmenou obvyklých a dôverne známych životných podmínek. Taková zmena prirodzene život komplikuje. (...) Silne se pocituje potřeba uhájit "staré způsoby (...)" a následná agresivita je namířena proti nově přichozím, proti těm, kteří zde nebyli, když způsoby byli ještě bezpečně etablovány, ale pletou se tady nyní, kdy se staré způsoby stávají cílem útoku a rychle ztrácejí na užitečnosti. (...) Napětí vyvstávající z nutnosti uvolnit nováčkům nějaký prostor a z jejich potřeby najít si své místo ponouká obě strany k zveličení rozdílu" (BAUMAN 1996: 51 - 52).

V rozprávaniach týkajúcich sa života pred 2. svetovou vojnou sa na označenie Slovákov používa etnonym "Slováci", o Rusínoch sa hovorí ako o "Rusnákoch". V naratívoch o povojnovom živote tieto pomenovania strácajú neutrálny charakter - v názvoch sa objavuje ostrá hranica medzi "vlastnou" a "cudzou" skupinou, medzi "etablovaným" obyvateľstvom a "outsidermi". Táto hranica pretrváva u najstaršej generácie aj doteraz.

"(...)Ale to je aj teraz. Švedlárčania sú Švedlárčania a prist'ahovalci sú prist'ahovalci" pani č. 2, 1924, ev.

ZB: "Majú ľudia, ktorí sa tu prist'ahovali iné zvyky, aké tu bývali?"
pani č. 5, 1914, ev.: "No jaké zvyky mali. My sme sa s nimi ne tak išli. My sme spolu žili. A oni tiež. Svoju rodinu mali. Hej(...)."

"(...)V našich domoch bývali. Všetcko, čo sme nechali, nám ukradli. Jaké vzťahy sme mohli mať? No len povedzte! Ďalší išli zo Žakarovec do Sudetov kraďnúť, lebo v Sudety to boli tri milióny a bohaté gazdove to boli, to som videla. A potom išli sem. A tu potom komunisti predali domy za štyritisíc, za päťtisíc korún majú dom a tu ho predajú za dvastotisíc. A čo môžeme veľa povedať? My máme ešte čo povedať? Vzťahy žiadne sme s nimi nemali. Každý poriadny človek sedel vo vlastnom dome, keby mal takú budú jak pes! Myslím. Tak povedali. Dze by naša baba išla hore na Zavadku do nejakého štokového domu! Ta a dze! Ani šajnu!" pani č. 2, 1924, ev.

Prist'ahované rusínske a slovenské obyvateľstvo je označované ako "oni", "tí", "také", "tí

druhí", prípadne sa používa názov "ľudia", "ľudze" spojený s negatívnym prívlastkom: "všetelijaké ľudze", "také ľudze", najplnšie ľudze" a pod. Veľmi časté je pomenovanie "prist'ahovalci". Používajú sa aj iné hanlivé pomenovania.

"(...)Tí len prišli, čo tam z tej dediny nič nemali. Keby mali izbu aj kuchyňu, tak by tam sedeli. To len také prišli. Najplnšie ľudia prišli do Švedlára bývať, čo už nič nemali(...)" pani č. 2, 1924, ev.

"(...)Sem prišli všetelijakí ľudia(...)" pani č. 1, 1931, ev.

"(...)A tí, čo tu prišli, jak mám povedať, tak sprostó, s holíma ricami. Však oni nic nedonesli, žiadne role nedonesli. Závadčani tu si grule posadili, aj žito si posiali, aj šicko, ale oni tu nič nedonesli, žiadna tradícia už nebola. Len veľký boj. Veľký boj. Naše matka zomrela a neznala po slovensky" pani č. 2, 1924, ev.

"(...)Potom nás vyhnali, tu prišli skaderuka, skadenoha, bo poriadny človek nenechá svoj dom a príde do druhého domu bývať. To nech mi nikto nepovie. Že keby mne povedali, tu teraz necháš všetko, tam pri Košicích dom dostaneš, alebo činžák, ja pojdem tam a toto tu nechám, ne? No vidíte. Tak čo potom prišlo sem?" pani č. 15, 1933, ev.

"(...)Mali nás nechať prist' domov, ale tu už boli tí druhí v našich domoch(...)" pani č. 15, 1933, ev.

"(...)Keď prišli potom, bolo tu, prišli dnuhá cudzí dnuhá, no ale tak(...)" pán č. 18, 1920, rk.

Zvýrazňujú sa negatívne vlastnosti prist'ahovaného obyvateľstva, najmä vlastnosti týkajúce sa hospodárenia a roľníckej práce. Prist'ahovalci sú označovaní za nešikovných, lenivých, neschopných roľníkov. Ich nespôsobilosť pracovať na poliach je v naratívoch dávaná do súvisu s nepravosťou získania hospodárstiev. Zároveň sa spomína nečestnosť a nespravodlivosť súvisiaca s príchodom na cudzie majetky - často sa označujú ako zlodeji. Vytýka sa im aj intolerancia voči nemeckému etniku.

"(...)Však oni nič nerobili. Oni povedali, že prídu gazdovať. Boli obrábat'. Ale ešte horšie zničili, ako obrábali. Čo oni robili! Nič nerobili na pole. Oni ešte vykradli nás. Čo bolo. Však bolo zemiaky a chleba. Drevo bolo. Každý mal na zimu. Ne? To bolo piateho novembra sme evakovali. A každý si obstaral. Aj zemiaky, aj všetko mal v pivnici. No. A veci. Všetko si musel nehať. Čo si mohol brať? Nábytok, všetko ostalo im. A tiež nemali. Ešte aj dneska nič. A my sme si zase obstarali a kúpili. (...)" pani č. 5, 1914, ev.

"Nuž, spravodlivý Slováč tu neprišiel, hejže. Statočný, poctivý. Len takí, hejže, tote zberba" pán č. 12, 1909, ev.

"Takí sa brali, čo nemali kde bývať, takí prišli. Väčšinu zo Žakarovec, z toho Polgartu" pán č. 11, 1934, ev.

"(...)To prišli zo Žakaroviec aj z Margecanov, Slovinky, z Poráča. Oni prišli len kradnúť. Čo Nemci nechali tu. To darmo. Bola nemecká obec, te ľudia boli zagazdovani a každý rodič mal dáke remeslo abo robili poľovačku alebo akékoľvek, ale každý sa snažil tak, že mohol žiť" pán č. 18, 1920, rk.

Z nasledujúcich dvoch výpovedí vyplýva, že odsudzovanie "prist'ahovalcov" nebolo všeobecné. Výnimkami sa mohli stať napríklad obyvatelia z dedín, vypálených nemeckou armádou v 2. svetovej vojne. V takých prípadoch sa uznával nárok prist'ahovaných obyvateľov na miesta v prázdnych domoch. Výnimkami sa mohli stať aj spriatelení gazdovia z okolitých dedín, ktorých nemeckí gazdovia pred evakuáciou poprosili, aby sa im postarali o gazdovstvo počas ich neprítomnosti.

"Takže u nás je toto nevýhoda vo Švedláru, že tu sú das zo sedem dedín nastehovaní ľudia. To je, by som povedal jeden výrok, čo boli ľudia dost'ahovaní z Telgártu, zo Švermova. Švermovo to bolo, ale Telgárt sa to volá. Tak jeden taký starý ujo sedel vo vlaku, no a ta ja som cestoval vtedy s predsedom tu zo Švedláru. Vtedy. No a on už tam sedel. No a v Prakovcoch sedel a: "Kukajce, tu máte teš Švedlárčana, on je rodený tiež Švedlárčan." "Ta on bol, on pozná Múnicha?" "Ta jak by ne, ta handlöval. Každého." On má pílu Múnich. "Ta jak by ne, ta poznám ho. To ja poznám" a tak ďalej. To ja poznám a tak ďalej, hvari: "A jak se trimu tote zo Švermova prišli sem bývať. A jak se trimu u vás?" "Čo môžeme veľa rečovac aj my?" a hvari: "Znáce čo? My sme dali omšu slúžiť, keď tote se vyst'ahovali z Telgarta do Švedlára. Omšu sme dali slúžiť, že sme ich zbavili. Totých zbojníkov." Ja som sa hanbil, toto. Už som poznal, a teraz ešte na koniec jeden nás počul a jemu začal nadávať. A on tu, on tu žil s nami. Ne? Tak sme od nich počúvali. Hvari: "Čo? Ta mne nech povie, kde bojoval! Ja som bol u partizánov! A on kde? On raboval!" A tam stali. Ja som len, rád som bol, že som ustúpil. A čoskoro ma potom tu, čo boli ešte aj z druhej dediny, tak potom toto rečovali. Lebo hvari: "Ta uváž." hvari, "trochu, však nie si somár. Ta ktorý opustil svoju dedinu, čo dačo dakto mal." Len toto prišli do Švedláru, čo domú nič nemali a také galgane. To všeko také. A toto. Však toten po 50 rokú abo po tridsať nebol vobec doma. Se doma vo vlastnej dzedzine neukázal. Sú, bolo aj po takej, a on išol furt domú, vážený človek, ktorý je jediný od nás. A on skutočne robil na železnici, jemu vyhovovalo tu, lebo doma bo, dom mu zhorel, mu zapálili Nemci. Tak to bola iná reč. Ale on len dovtedy, kým dostal peniaze a už aj išol stadze. No a chodí aj teraz, si rozprávame, čo ako so synom a jeho matka ešte žije. To boli výborní ľudia. On mal medzi nima také šumné ludze boli. Nová generácia. To nemožem rečovac potom. Tote staré už vymreli, čo boli také zat'até a také lemroši a tak dále. To boli, to aj nikde nerobili, dva rodiny boli také tu, z Telgárta. Jeden bol z Telgárta. Jeden. A ten druhý, čo bol, tak tu neďaleko býval, Jožo Hajduk sa volal. No tak on, oni tu robili, oni sú skutočne výborné ľudia, ale oni jak domy im zhoreli, ne, v Telgárte a jak dostali peniaze, už išli naspäť. Ale tote ostali tu. Tote aj peniaze dostali, len im nemalo čo obhorieť, bo oni nič nemali. No tak, tak to nám prirovnal. Ja som nepoznal totých ľudí. Ale tuná čo tu ostali, no tak, jak by som povedal, oni sa pripasovali viac menej potom tým podmienkam tu. Však tu boli po fronte čo sa narodili, si tu domy vystavovali a s nima vychádzame normálne" pán č. 3, 1929, rk.

"Tí, čo vyhoreli, to je iné, čo prišli z Telgartu, alebo Pohorelej tí ľudia, to vyhoreli, to je zas, to je zas iný typ ľudí, lebo oni nemali kde bývať. Oni sa usadili sem. Tí, u nich, aby nemohli hovoriť dačo. Boli, tí, čo boli zase jedni bratia, to boli zase, bola voči nám nenávisť, lebo boli ako partizáni, oni nás brali rovnako. To kvôli temu. Ale my sme boli tu. My sme nemohli za to, že Nemci vypálili Telgárt. Však bolo po vojne. A oni tu nenávisť ľudí na nás. Na obyčajných ľudí, na ľudoch, na matky s deťmi. Ich zobrali do Gelnice" pán č. 11, 1934, ev.

Obraz Čechov

Rozprávania o Čechoch sa v zozbieranej orálnej histórii vyskytujú v pomerne obmedzenom množstve. Týkajú sa udalostí spojených so vznikom Slovenského štátu a s ním spojeným

núteným odchodom Čechov a dobou evakuácie, ktorú nemecké obyvateľstvo zo Švedlára strávilo vo väčšine prípadov v Sudetách a pracovalo tam u českých sedliakov. České obyvateľstvo sa vo väčšine prípadov spomína len neutrálne. Len zriedkakedy je hodnotené, alebo sa k nemu viažu nejaké prívlastky.

Stereotypy sa v zachytených výpovediach takmer nevyskytujú. Raz sa spomína stereotyp zdôrazňujúci muzikalitu Čechov.

"A on mal mojej ženy sesternicu. A este mal jedno plus, že čo Čech, to muzikant. On vedol dychovku našu" pán č. 3, 1929, rk.

Ďalším stereotypom je bežné zdôrazňovanie chudoby a neschopnosti tých, ktorí dostali nemecké majetky (v tomto prípade majetky odsunutých sudetských Nemcov). V tomto prípade sa obraz Čechov podobá na obraz do Švedlára prisťahovaného slovenského/rusínskeho obyvateľstva.

"(...) to bol nemecký majetok, prišiel jeden Čech, s holým ricom a on gazdoval" pani č. 2, 1924, ev.

Vzťahy s českým obyvateľstvom opisuje predovšetkým pani č. 22, Češka, ktorá sa ešte pred 2. svetovou vojnou vydala do Švedlára. Jej rozprávanie sa týkalo väčšinou života Čechov za Slovenského štátu.

"Ale to nielen nemeckí, ale aj Češi. Co já sem dostala, keď sem nekde cestovala. Ja sém neznala slovensky, lebo sem se učila nemecky. Ja som len češtinu mohla, že je lepšie rozprávať. Ta a: "Vy čo tu ešte hľadáte?" No a kelo ráza. Alebo som prišla sem, som zaklopala na dvere a na dverách bolo napísané, náš pozdrav je Heil Hitler, alebo Na stráž. A ja som prišla dnuka a povedám: "Dobrý deň prajem." A on mi neodpovedal, ten úradník, kuká na mne: "A vy čo? Nejste Slovenka?", "Ne", "A co ste?" "Ta Češka." A už potom nic nepovedal a jak sem išla přeč, odchádzala, urobil svoje, čo sem si prosila, tak: "zbohom". A pekne povedal zbohom. Tak sem se tak zasmiala. Tak" pani č. 22, 1913, ev.

"A vy ste mi jak to rozprávate, česky. Keď sem Češka. A on povedá: "To se těš dá do poriadku. Ta Češi vy budete do Čech, berete si Čecha a váš manžel bude brat Slovenku." A ja som se zasmiala a on povedá: "Vidím, že som vás nenalekal, veď ja mám těš ženu Češku." (Smiech) Ja som sa zasmiala, však to nebude, to nemúže byt. Ale to je strašné, ta nenávisť" pani č. 22, 1913, ev.

Obraz Rómov

Rómovia sa spomínajú vo väčšine rozprávanií a ich obraz je komplikovaný a ambivalentný. V naratívach sú označovaní ako "Cigáni". Kvôli synonymu so slovenským výrazom pre klamára nemá tento etnonym neutrálny význam.

Bežne sa zároveň s bývalým osudom nemeckej menšiny rozpráva o súčasnom živote Rómov a porovnáva sa ich situácia. Nespravodlivosť Benešových dekrétov, vnímaná nemeckým obyvateľstvom sa zvyrazňuje (podľa rozprávačov) nespravodlivým a nesprávnym sociálnym zvýhodňovaním Rómov. Do protikladu sa kladie pracovitý, spravodlivý, čestný Nemeč, ktorý musel napriek svojim dobrým vlastnostiam a nevinnosti veľa trpieť a nezamestnaný, nečestný Róm, ktorý má napriek svojim negatívam veľa sociálnych zvýhodnení.

Rozprávania, v ktorých sa porovnáva život Rómov s osudom Nemcov, sú často veľmi dlhé - podrobne sa v nich opisuje nezamestnanosť Rómov, ich opilstvo, zlé hospodárenie s peniazmi v protiklade s evakuáciou či sankciami vyplývajúcimi z Benešových dekrétov. V rozhovore dvoch respondentov na otázku "Ako sa tu žilo v obci?" bolo odpoveďou dlhé rozprávanie o Rómoch v súčasnosti, za ním nasledovalo tiež dlhé rozprávanie o ťažkom roľníckom živote v minulosti a o evakuácii, odsune a skonfiškovaní majetkov.¹³

Pani č. 5 najprv dlho rozprávala o návrate z evakuácie, chudobnom živote a nepríjemnostiach po návrate. Pointou rozprávania bolo, že pomocou svojej pracovitosti a dobrých vlastností sa ich sociálna situácia zlepšila, čo sa porovnáva s Rómami, ktorí nepracujú a snažia sa využívať majoritné obyvateľstvo:

"(...)A zase len skromne. Aj dneska mám vecí. Aj deťom som už rozdávala. Hejže, mám pekné veci, a teraz už oni mi dajú. Ne? Som krásne veci mala. (...)A tu máme také. Aj jedna Cigánka tu býva. Aj včera prišla: "Požičajte mi. Pôjdu deti do školy, požičajte mi." Ta skade? Oni človeka vy, vy vysovať. (...) " pani č. 5, 1914, ev.

Opisuje sa nezamestnanosť Rómov, ich kriminalita, alkoholizmus... Negatívne sa hodnotí fakt zväčšovania rómskej populácie:

"(...)Oni budú páni tu vo Švedláru. Cigáni. Nikto nepríde ku Cigánom. Skade by sa prísťahovali tu(...)" pán č. 12, 1909, ev.

Rómske obyvateľstvo sa často spomína v podobných súvislostiach ako prísťahovaní Slováci a pripisujú sa mu aj podobné vlastnosti:

"No tak potom sme vydržali dva roky, a potom sme išli naspäť. No prázdno bolo. Tu Cigáni boli, tu všetko vyrabované, rozbité. No ta čo sme mali, škodu len, moja zlatá" pani č. 5, 1914, ev.

Obraz Rómov však nie je len negatívny. Podobne ako aj Slováci, sú odlišne hodnotení v čase pred a po vojne. Spomína sa pracovitosť, čistotnosť a slušnosť rómskeho obyvateľstva Švedláru. Pozitívne sú hodnotení najmä v porovnaní s Rómami zo susednej obce - Nálep-kova ("cudzí" Rómovia sú horší ako "vlastní").

"(...)A tu máme veľa Cigánov. Šak tu máme aj vyše 500 abo už aj tisíc budú Cigánov. No tak to máte, ale to sú ešte slušní Cigáni. To nie jak v Nálepkove, v Nálepkove, to je... To sú špinavé a kradne všetko. Ale naši Cigáni sú dobré. Oni majú nové byty, nie, a oni si žijú a robia a robotné sú. Jedna robí v lese, jedni sú na podpore, no a tak to je(...)" pán č. 18, 1920, rk.

"A tam boli tote švedlárske Cigáni. Bars boli čisté a poriadne. Keby ste išli dnuhá, ja som mala z Nemecka návštevu, jeho brata syn bol s autom, so ženou a išli na cintorín a syn teraz zastavil. Tam je kríž a naproti sú dva domy, prvý a druhý dom. Bývali dva bratia. Ich otec bol dakedy holičom vo Švedláru. Bol Cigán a býval dolu vo Švedláru. No a potom, čo som to chcela, som ich volala dnuhá. Nechceli prísť: "No nebojte sa! Cigáni majú ešte krajšie, jak ja." Prišli dnuhá a jak prišli, tak sa nemohli načudovať. Oni nečekali žiadnu návštevu, išli do roboty, len pani ostala doma, mala malé dieťa, ona bola sama len doma, len potom oni boli šicke doma, tak v kuchni mali krásny kovral uložený, popratano, tak čisto, a hneď bula fľaška na stole a hneď buli keksy na stole. No hovorím, že tak bulo, no bars krásne. No a ona ta mladá nevesta, mali štokové stoly, mali kuchňu, tak povedá

toten Nemeč, že to je ešte krajšie, jak oni v Nemecku. Tote, naproti mne bývala Cigánka, raz som ju volala, tak ona, keď mi pán zomrel, ja som mala potom Cigánov, lebo ja nesmiem ťažko nosiť, lebo mám spadnutú maternicu a na srdce som chorá, nesmiem ťažko nosiť. Tak som dala Cigánovi štyristo korún každý mesiac, taký mladý, fajný bol, Jožko, nedaleko býval, prišiel každý utorok a piatok som ho objednala. Doniesol drevo, vodu, dala som štyristo, aby som nemusela nosiť" pani č. 21, 1923, rk.

Pozitívne je hodnotený fakt, že rómske obyvateľstvo vo Švedlári ovládalo pred vojnou miestny nemecký dialekt, čo sa kladie do rozporu s prísťahovaným slovenským obyvateľstvom, ktoré sa ani po rokoch nenaučilo nemecky.

"Rómska menšina bola tiež ako menšina. No naučili sa Rómovia po nemecky. Sa naučili. Si predstavte. Róm vedel slovensky, rómsky, maďarsky a nemecky. Róm! Vtedajší starí Rómovia. Hej" pán č. 11, 1934, ev.

Obraz Židov

V orálnej histórii nemeckého obyvateľstva Švedlára je možné identifikovať pomerne veľkú skupinu tabuizovaných tém. Popri vyhýbaní sa témam, ktoré by mohli spôsobiť rozprávacemu bolesť, to boli témy, ktoré sa týkali prípadného sympatizovania s fašizmom, členstva v Deutsche Partei, SS či FS a aktivít s nimi spojených. Židia sa v orálnej histórii takmer nevyskytujú - s výnimkou pána č. 12 boli spomenutí až na moju priamu otázku. Pravdepodobne ide o vytesnenie chúlостivej témy - židovskej otázky počas 2. svetovej vojny. Tabuizácia tém, ktoré by mohli narušiť pozitívny obraz o jednotlivcovi, je veľmi častá. Rozprávaním životných príbehov jednotlivca zároveň vytvára svoju identitu, svoj obraz o sebe. Vytvára ju pre seba, ale aj pre počúvajúceho (v tomto prípade pre mňa a prípadných čitateľov zozbieraného materiálu) - "Když lidi vyprávějí o své minulosti, konstruují vlastně svoji verzi odpovědi na otázku, kým jsou" (ANDRLE 1996: 18). Každý jednotlivec sa snaží o kladný obraz seba samého. A ako vtipne a presne poznamenal Ľ. Lipták: "Ľudská pamäť je veľmi tvárna, prispôsobuje sa aj neskorším udalostiam. A predovšetkým je veľmi milosrdná, skôr vyhadzuje nepríjemné veci ako tie pozitívne. Máme sa radi. Dokazuje to aj naše vnímanie vojnového slovenského štátu. Zabúdanie slúži ako akýsi vnútorný nástroj sebaobranu. Človek musí žiť sám so sebou dvadsaťštyri hodín denne. A každý chce predať žiť v dobrej spoločnosti" (LIPTÁK 1998: 30). Pre vytváranie autostereotypov je typické, že sú idealizovaným obrazom vlastnej skupiny, a len veľmi zriedka sú sebakritické či ironizujúce (Veľký sociologický slovník 1996: 18).

Podľa štatistík sa v 30. rokoch vo Švedlári stretne so 6 obyvateľmi, ktorí pri sčítaní ľudu uviedli ako vierovyznanie judaizmus. Väčšina rozprávačov však popiera, že vo Švedlári žili Židia. S celkovou absenciou rozprávania o Židoch súvisí aj to, že obraz Žida v rozprávaniach nie je konkrétne vykreslený, hodnotený a neprípisujú sa mu žiadne, negatívne, ani pozitívne vlastnosti.

"(..)Tu žiadni Židia neboli" pani č. 5, 1914, ev.

Niektoré rozprávania spomínajú židovského lekára, ktorý tu však podľa písomných prameňov žil skôr ako v 30. rokoch:

ZB: "Žili tu pred vojnou Židia?"

pani č. 15, 1933, ev.: "Bol židovský lekár, bol tu 60 rokov vo Švedlári. Zomrel v tridsiatom treťom alebo štvrtom roku. Mal také sanatórium. Vzduchom liečil ľudí. A prišli, z Budapešti doniesol ich tu, pacientov. Dcéra sa vydala v Kežmarku za advokáta. Toho st'ali v Osvienčime Nemci a synovia neviem."

ZB: "Nejakí Židia tu žili pred vojnou?"

pán č. 11, 1934, ev.: "Lekár."

pán č. 12, 1909, ev.: "Lekár bol žid. On chodil každý týden dookola. K pacienty. A honem predpísal nejaký recept pre kašeľ, lebo prechladenie, hejže. Nemocnému."

pán č. 11: "To ako žid. Ale potom bol aj Rus. Si predstavte. Tu, v nemeckej obci."

Len jeden respondent si spomína na Židov žijúcich v skúmanom období vo Švedlári:

"Tuná v Švedlári Židia neboli. Ale v Gelnici jeden dobrý hodinár bol, aj ku nám prišiel, Guteher sa volal, budičky, hodinky opravoval, veľmi dobrý človek. Ešte jeden bol, neviem jak sa ten volal, s kufrom prišiel, všelijaké tričká trimal, textil predával. To bol hrubý, silný, len tak neviem. Ale ten Guteher, ten často prišiel. Mali také domy, prišli, či dačo potrebujeme a tak. Ale ten Žid, ten Guteher, som počul, že ho ukamenili. Tuná ho zbili, a potom v Gelnici, na malej stanici, ho priamo s kameňami. Čo to za takí boli proti Židom! Ale priamo tu v Švedlári Žid bol na pile, tam zase bol Berger, on bol Žid. Za slovenského štátu on prestúpil potom na katolícku vieru. On dlho tu nebol, on išol do Ružomberka" pán č. 26, 1939, rk.

V niektorých prípadoch sa osudy Židov porovnávajú s osudom Nemcov.

"(...)To sa všetko vysídliło. Ako vtedy Židia, tak aj tí nemeckí obyvatelia" pani č. 25, 1935, rk.

"(...)To bolo horšie ako koncentrák, tie lágre" pani č. 2, 1924, ev.

Jediné rozprávanie o Židoch, ktoré neodznelo na priamu otázku, je výpoveď pána č. 12, ktorý sa stretol s transportom, smerujúcim do koncentračného tábora.

"To málo dakterý človek má možnosť. Pri mostarčine som bol, a tam brali, hejže, transporty zo Slovenska, hejže, Židi plné transporty do Polska, do Mušiny. Pozberali ich Maďari. Hejže. I zo Slovenska. V tých vagónoch buli nabití. Päťdesát! No a ja som tam prešiel. V Prešove sme pracovali a som tam prešiel a toľko nákladných vozov bulo otvoreno a jedna pani povedá, som bul pro vodu, tam sme mali vagón: "Moj zlatý pán, dajce mi trošku vodu!" "Áno." Jeden kýbel vypili, aj ten druhý bych var, no a gardisti, Slováci, vozili, transportovali tote Židi do Polska. A jeden už mi hrozil. Či chcem isc ku nim. "Ja nič nerobím! Ja som im len trošku vodu dal!" "Kukajce, že ste prič, bo pridete ku nim!" Si to predstavte, tak s ľudmi zachádzat! No a Češi z Podkarpatskej Rusi, viete. Prvá svetová vojna. Pridelili ku Československej republike, Podkarpatskú Rus, to sú dva milióny lude. Tam buli, hejže, také opustené, zaostalé, hejže. A Češi išli tam. Učitele, financi, učení lude, budovali domy, tam buli dvadsať roky a si predstavte, Hitler to pridelił Podkarpatská Rus, jak vojna bula, Maďarom. Už ste z Košíc nemohli. Autama prišli tote ludze, Češi, chudáci do Prešova. A tam mušeli odovzdávať peňáže, československé peniaze. Nestačili odšikovac. Vlaky nebuli, hejže, zas vlakom. I tu Židi, tu Češi. Šebe predstavte. To bulo plač" pán č. 12, 1909, ev.

Dievčatá zo Švedlára často slúžili v židovských rodinách, čo sa spomína v niektorých rozprávaniach o živote pred vojnou. Židovské obyvateľstvo pomohlo niektorým Nemcom skryť sa pred odsunom.

"(...)Že skadiaľ tí ľudia tu ostali. Kde sa uchýlili. To starí rodičia boli v Tatrách. Tam u Židov tam boli" pán č. 11, 1934, ev.

Obraz Rusov

Obraz ruského etnika súvisí s okolnosťami, počas ktorých s ním obyvatelia Švedlára prišli do kontaktu. S Rusmi sa stretli buď vojaci na ruskom fronte, alebo civilné obyvateľstvo, ktoré bolo počas príchodu frontu na území Slovenska. Obraz Rusov sa zhoduje s folklórnym obrazom nepriateľských vojakov vo všeobecnosti a podobá sa na obraz Nemca v slovenských rozprávaniach.¹⁴ Vojakom sa pripisuje sila, násilnosť, surovosť, hlúposť, nekultúrnosť. Násilie má v rozprávaniach často povahu sexuálneho násillia, vojaci sa opisujú ako násilníci.

Zároveň sa Rusom pripisuje lenivosť, nešikovnosť, nevzdelanosť, v rozprávaniach sa spomína náchylnosť k pitiu. Pre nemecké obyvateľstvo ruská armáda neznamena osloboditeľov, ale ohroziťov, čo ešte podporovala nemecká propaganda. V rozprávaniach figuruje strach z možného odvozu na Sibír, zo znásilnení, vražd. Rusí vojaci vystupujú ako suroví barbari, ktorí sa preženú územím.

"(...)Sestra so švagrom a s deťmi nás zobrali a oni sa dostali do Rudnian, a potom prišli, keď Rusi prešli, 23. januára semka. Prišli sem v januári, do Mlynskej ulici, tam mali ruskú kuchyňu, jeho švager bol z Juhoslávie, vedel po rusky. Pekne prišli domov, prvá vlna, prví bojovníci, domky prázdne. Jak prišiel k svojmu domu, jak mrtvý, zasnežený a to Rus! Asi 50 metrov od domu, takí mladí vybehli: "Časy, časy!" Zobrali mu hodinky, mali na sebe filcáky, jeden dom, druhý dom, stará mama musela variť halušky. V tej hudbe hudobné nástroje pod posteľou, všetko zobrali, fúkali na to, pokazili to. Aj harmonika bola. Potom prišla druhá vlna, to už boli miernejšie, ale tí robili také čistky. Založili národný výbor, milície. Také toto boli" pán č. 26, 1939, rk.

"(...)Nemůžete porovnávat nemeckého vojáka s ruským vojákom. Ja som sa tak stretla s ruskou armádou, že tu doma, kde sme sa skrývali, momentálne sa všetci hlopi prezliekli na ženy, lebo oni všetkých chlapov zobrali do Ruska. A nechali tu zbrane, aby som otvorila Rusom, lebo Rusi už prišli, ešte počujem tie kroky a: "Idí suda, idi suda, idi sudá!" Moj brat sa nahneval a domáci hovori: "Otvor bránu", lebo začali kopat' a ja som otvorila tú bránu s takým veľkým kľúčom a postavila som sa tam a oni vúúúúú! Dnuká! Išli dnuka a do pivnice a všade. To je hrúza, to sa nedá povedať, to sa ani nedá opisať. Tí chlapi boli už. Predstavte si, v štyridsiatom piatom veľká zima bola, štyridsať stupňov zima bola. Vonká, v lágri samý sneh a ľad a zima. To sa už nestrielaťalo, oni utekali. Aj Nemci boli hladní. A Rusi prišli dnuká jest'. A títo domáci, čo mali, tí sa skrývali, nenechali im plnú špajzu, len zabudli na kompóty tam v pivnici, aj kompóty im boli dobré. Výliali ich na stól, okolo takého veľkého oválneho stola a chlípali. No, také decko som ešte bola, keď som to videla, tak som sa smiala z toho. Moja mama bola skrytý v pivnici a povedala: "Ty sa z toho smeješ. Oni sú hladní, né?" Oni to prešli. Neboli dlho v tej Spišskej.¹⁵ Joj, to oni ani nevedeli, že sú hodinky. Jeden mal hodinky odtál až sem, také na ruky. Hovoril: "Idí sudá," tak som išla, "smotri, smotri," hovoril, "čo ja mám". Jedna stačí a ne päťdesiatdeväť! Hodinky také a ešte veker začal zvonit' na chrbte. Dal ruksak dolu. To jeden nemecký vojak neurobí. Ale možná väčšie zverstvú robil jak ten Rus. Rus možná také zverstvo nerobil" pani č. 15, 1933, ev.

"(...)Ne. Ja som bol evakuovaný. A jak boje boli, lude boli evakuovaní a on evakuoval do Bratislavy. V robote, já, jak povstanie ešte bolo. Tak už sme mali, tak sme spali v našim voze, hejže, prišli Rusi: "Otvorte!" Búchali. To mušeli večer ešte. Stanica bola, na stanice. Otvorili toto, čo predávali. "Idte po pálenku!" Rusi: "Davaj po palenku!" Sme mali slaninu, alebo čo, sme museli mu dať. Šicko. My sme nemali ani čo jesť. Traja sme boli ve voze. A teraz v Kysaku stál, v Kysaku stál ten pancеровý vlak. Chceli rucic partizáni ten most, čo ide do Prešova. Čo tam je. Si len predstavte. A boje boli! No a teraz ideme po palenku s kamarátom. Po liter pálenku, žeby nám dali, že zapcháme mu usta, žeby odešli(...)" pán č. 12, 1909, ev.

"(...)Síce, zlato aj Nemci nemali v Nemecku, lebo jak tu Rusi robili s nami, tam to robili tiež. Oni tiež zlato nemali. Lebo ja som bola pri mojej sestre. Lebo čo Rusi robili so ženami, to tam robili černochoi" pani č. 2, 1924, ev.

ZB: *"A ako sa tu zmenil život, keď prišla vojna?"*

pán č. 6, 1908, ev.: "Všelijak. Všelijak bolo vtedy. No a tam som vám to rozprával, jak sme evakuovaní boli, prídze jeden, gróf, koč a pekné ženy. Mladé. Das dvadsaťpäť roky, to boli nevesty tomu grofovi. A to mu boli synove z vojny. Vzadu jeden Polák, kočiš, štajerácky kone, plný voz, nakladzeno všeličo a vpredu šedzel ten kočiš, aj toten gróf a vzadu tote dva mladé ženy. No a tam sme prišli. Tak nocoval. No, teraz ja poviem: "Vy ste skadzi?" po nemecky. "Ta to náš svekor hore to je gróf a naše chlopi už dva roky neznáme, či ešte žijú, abo ne" a ona kuká: "To vaša manželka", "Ano" a moja dieťa vtedy mala. Ona povedala: "Dneska nás Rusi mali." Až krvavali obidva boli. To bolo."

Jedným z najčastejších motívov je strach z ruskej armády a z prípadného odvozu na Sibír:

"A je pravda, že by nás Rusi boli roztranzírovali tu a zasa by nás Rusi vliekli do Ruska. Však koľko chlapcov v Rusku ostalo? Veľa. To bola vojna. To nedá sa súdiť. Takú hrúzu si neviete ani predstaviť. Čo to je. To je hrúza. Ja hovorím, že oni sú na vine, že rozbili Spiš. To začal Hitler, keby nás nebol vysťahoval, boli by sme ostali tu. A čo by s nami boli urobili Rusi, to už neviem. Boli by nás vysťahovali, ako len okolo 1500 chlapcov zo Spišskej Novej Vsi vysťahovali. To bola vojna a tí ľudia už neboli normálni, však si predstavte, taký vojak, keď je 6 rokov na fronte a tú hrúzu prežil. Už taká vojna nikdá nebude, lebo keď príde, to už bude koniec sveta, lebo príde atómová a bude koniec" pani č. 15, 1933, ev.

Ruská armáda sa, podobne ako americká, pomerne často vyskytuje bez nejakého konkrétneho hodnotenia. Spomenie sa len prechod Rusov, alebo Američanov, ale rozprávači sa pri týchto etnikách nezastavujú. Nasledujúce rozprávania je zriedkavou zmienkou o pozitívnom čine ruskej armády:

"(...)No a potom sme cestovali dva týždne, tak postupne, až do Galanty, z Galanty das 5, 6, abo 10 kilometre a zas. Až do Budapešte. Z Budapešte potom sem. A tam už trať bola uvoľnená. Ruská oná išla, ruské vojská išli domú, a tak sme museli uvoľniť. Ťahal som, otec nemohol nič nosiť, ťahal som 50 kilo cukru. To sme, to nám Rusi dali. 50 kilo cukru" pán č. 3, 1929, rk.

Ak v príbehoch Rusi vystupujú pozitívne (napr. darujú cukor, dovoľia zobrať si vodu a pod.), tento fakt nie je hodnotený a prijíma sa neutrálne, zatiaľčo negatívne činy sú vždy hodnotené záporne. Znovu môžeme sledovať zrkadlový efekt: negatívny heterostereotyp je vždy výraznejší ako pozitívny a naopak.

Na rozdiel od ruskej armády, ktorá bola vnímaná negatívne a so strachom, Američania, s ktorými sa rozprávači stretli počas evakuácie v Čechách, sú hodnotení kladne. Zaujímavé je, že napriek tomu, že boli príslušníkmi nepriateľskej armády, ich obraz sa nezhoduje so stereotypom nepriateľského vojaka. Domnievam sa, že to má viacero dôvodov: Američania na území, kde sa stretli s nemeckým obyvateľstvom, nebojovali a aj ich správanie k civilnému obyvateľstvu nemeckej, ale i českej národnosti bolo odlišné ako správanie ruskej armády. Zároveň boli ekonomicky vybavenejší - mali potraviny, čokoládu, cigarety, v rozprávaniach sa zdôrazňuje estetický moment - napr. pekné uniformy a vzhľad vojakov. Dôležitú rolu hrá aj fakt, že Američania pod vplyvom nasledujúcich historických udalostí (Studená vojna) pôsobia skôr ako opozícia voči negatívne vnímaným Rusom, než ako opozícia voči nemeckému obyvateľstvu.

V rozprávaniach sa zdôrazňuje najmä ich pekný odev, slušnosť, disciplína, ekono-mické zvýhodnenia (cigarety, peniaze, potraviny).

"(...)Ale Američani. Ja Rusov vojakov bars nevidel, ale Američani... Jak nosili biele vlajky a toto keby ste vidzeli! Oni tote granatky a nohavice vyžehlene jak a biele košule a cigarette, my sme len špaky zbírat od cigaretlou. On len tak do polovice. On rucal a my sme, tak sme špaky zbierali. A to neznam, Rusi tu jak znásilňovali ženy, lebo čo, ale ja vám otvorene poviem, že Američani, ja som bol taký parobek, som bol pri sestře, prišiel Američan. Oni väčšinou vedeli, vraví: "Eine frau." A bulí, otvorene vám poviem, také Nemci, také ženy, čo išli s nimi. Ešte mne dal tote cigarette, že som ho šikoval ku te žene. A ne, žeby znásilňovali, to by som nebol povedal. Iba tote černochoy. Tote bile Američani, to bars inteligentné" pán č. 7, 1909, ev.

"(...)A tak ja išla pri temu domčeku, tak jak vám poviem, jak u pani Kalinskej a prišlo vojsko. A viete, to len tak išli, jak na perinoch. Mäkučke. Takú obuv mali. To sú inakšie, také vojsko, len kukala. Práve fronta prišla a to buli Američani. Mne oni nič nerobili, ja som po chodníku na kraj chodila (...) Ja som išla svoju cestu, oni svoju, len také krajše tie nohavice, také jak vyžehlené boli, puky a také, tak pekne postavené, najmenšie, a potom vždy kúsok väčšie. Ta to sa mi páčilo, ten pochod, jak chodili, tak staré chlopi, žeby tak dupkali, tak l'achko išlo(...)" pani č. 8, 1924, ev.

"(...)Tie amerických vojakov, toto, to bolo všetko taká výška. Vysoké chlapi. Či to aj v skutočnosti takí ozaj sú..." pani č. 25, 1935, rk.

V nasledujúcom rozprávaní sa partizánska činnosť pripisuje Američanom, a nie Rusom. U rozprávačky bol obraz partizánov pozitívny a nezhodoval sa s negatívnou predstavou o Rusoch, takže podporu partizánskeho hnutia pripisuje americkej armáde:

ZB: *"Partizáni boli z obce, alebo odinakial?"*

pani č. 15, 1933, ev.: *"Z obce bolo veľmi málo. Jaj, Američania prišli dole s tými padákmi. Aj jedlo, aj všetko to bolo americké. To bola americká vec, podporovali. Rusi im určite neposlali, lebo sme videli, ako jedli."*

V nasledujúcom prípade sa spomínajú Američania v súvislosti s bombardovaním Bratislavy. Ide o jediný prípad, keď americká armáda vystupuje v spojitosti s vojnovou činnosťou.

"Ja som evakuoval so svoju služebnú do Bratislavy, stavebný vlak. V stavebným vlaku som bol.

No a tam som pritom bol, tam strašne bombardovali, Amerikáni, aj hej, Američané, sledovat to nádražie nákladné. To bolo peklo! Oheň! Tam prišli o život lude a lude!" pán č. 12, 1909, ev.

Obraz černocho

Z pozitívneho obrazu vojakov americkej armády sa vymykajú černosí, ktorí v tejto armáde slúžili. Podobne ako ruskí vojaci vystupujú v naratívoch ako sexuálni násilníci. Ide tu o častý stereotyp, v ktorom sa príslušníkom cudzej rasy pripisuje nadmerná, alebo nejakým spôsobom zvrhlá sexuálna aktivita. Predstaviteľom čohosi neznámeho, nečistého, tabuizovaného sa pripisuje zvláštnosť v oblasti, ktorá je tiež tabuizovaná.

"Síce, zlato aj Nemci nemali v Nemecku, lebo jak tu Rusi robili s nami, tam to robili tiež. Oni tiež zlato nemali. Lebo ja som bola pri mojej sestre. Lebo čo Rusi robili so ženami, to tam robili černochoi" pani č. 2, 1924, ev.

"(...)A ne, žeby znásilňovali, to by som nebol povedal. Iba tote černochoy. Tote bile Američani, to bars inteligentné" pán č. 7, 1909, ev.

"Ja som mala trinásť, ona jedenásť roky, tak ja si viac pamätám. Ja si pamätám, keď prišli tie černosí po fronte a jak sa potom tie mladé ženy, to boli niektoré aj v armáde proti nim. Ja si pamätám, oni sa potom skrývali, lebo oni to všetko brali, tí černosí, oni potom využívali tie dievčatá za jedlo a cigarety a čo ja viem ešte" pani č. 25, 1935, rk.

Záver

Spomínanie predstavuje "procedúru upevňovania identity"(HLŔŠKOVÁ 1996/a: 79), a tak orálna história poskytuje zaujímavý materiál na sledovanie mentálnych obrazov jednotlivých etník. Tieto obrazy vychádzajú zo stereotypných predstáv, ktoré sa formovali počas veľmi dlhých časových období, ale výrazne na ne vplývala aj osobná skúsenosť respondentov s predstaviteľmi iných etník.

V naratívoch sa prejavuje kategorizácia skupín na základe rozlíšenia "vlastného" a "cudzieho". V orálnej histórii ju môžeme sledovať na viacerých jazykových úrovniach - od jedno a viacslovných pomenovaní jednotlivých skupín až po vyššie kontextuálne celky.

Pre obraz "vlastnej" skupiny je typická snaha o vytvorenie pozitívneho obrazu o sebe. Pre rozprávanie je charakteristický suicentrizmus - zatiaľ čo nemeckí obyvatelia hrajú v orálnej histórii hlavnú rolu, dôležitosť a čiastočne aj obraz príslušníkov ostatných etník je určovaný interakciou s nimi. Špecifické okolnosti, za ktorých sa nemecké obyvatelstvo stýkalo so slovenským a rusínskym spôsobili, že opozícia "my" - "oni"/"svoj" - "cudzí" je najvýraznejšia práve v rozprávaniach týkajúcich sa Slovákov a Rusínov (v rozprávaniach nepredstavujú len skupinu "oni", ale aj "outsiderov"). Sociálny konflikt¹⁶ medzi predstaviteľmi oboch etník sa preniesol aj do ich obrazu.

POZNÁMKY

- 1 Táto štúdia je skrátením diplomovej práce "Odras etnického a historického vedomia v orálnej histórii menšinového obyvateľstva", ktorá bola obhájená na Katedre etnológie FiF UK roku 1999.

- Jej konzultantkou bola doc. PhDr. L. Droppová, CSc.
- 2 Pri skúmanej vzorke hovorím o nemeckom pôvode, a nie o nemeckej národnosti. Dôvodom je, že niektorí z respondentov sa pri sčítaní ľudu (1991) prihlásili k nemeckej národnosti, iní sa oficiálne hlásia k slovenskej národnosti, ale považujú sa za Nemcov, prípadne za Spišských Nemcov.
  - 3 Citácie výpovedí respondentov sú zapísané kurzívou a nie sú gramaticky, ani štylisticky upravované. Pridržala som sa výslovnosti rozprávačov, takže dĺžka hlások a prípadné použitie iných hlások než je bežné, zodpovedajú realite. Tvrdé a mäkké i píšem podľa bežných gramatických noriem, pretože pri mäkkení som sa nestretla s veľmi výraznými odchýlkami od normy, rovnako postupujem aj pri spodobovaní hlások. Interpunkčné znamienka som dávala podľa intonácie, alebo som sa pridržala gramatických pravidiel. Ak citujem nemecké slová, pridrižiam sa nemeckého pravopisu. Ak som počas rozhovoru vypla diktafón (v prípade vyrušenia, na rozprávačovo želanie, alebo ak rozprávač priveľmi odbočil od témy), v texte používam značku (...). Rovnakým spôsobom označujem vynechanie niektorej časti výpovede. Kvôli zachovaniu anonymity nepoužívam ani iniciálky mien - za slovom pán/pani nasleduje rok narodenia a konfesia (rk - rímsky katolík, ev - evanjelik augsburského vyznania).
  - 4 V roku 1930 mala obec 1823 obyvateľov, z toho sa 79 hlásilo k československej, 1594 k nemeckej, 9 k maďarskej, 114 k rómskej, 1 k židovskej a 36 k inej národnosti. Roku 1991 mala obec 1675 obyvateľov, z toho sa hlásilo 1146 k slovenskej, 6 k českej, 70 k nemeckej, 3 k maďarskej, 438 k rómskej a 12 k inej národnosti.
  - 5 Formálne nová politická strana, ale ekonomicky aj právne sa stala nástupkyňou zakázanej Karpatonemeckej strany. Od 10. 10. 1938 začala strana pod novým názvom Deutsche Partei svoju činnosť (KOVÁČ 1991: 136). DP bola vybudovaná podľa princípov NSDAP prakticky ako jej súčasť. Mala byť organizovaná na autoritatívnom vodcovskom princípe a F. Karmasin dostal titul Vodca národnej skupiny - *Volksgruppenführer*. (KOVÁČ 1991: 138). "V systéme totalitnej diktatúry, ktorú začali ľudáci budovať už hneď po 6. októbri 1938, a súčasťou ktorého bola likvidácia ostatných politických strán a vytvorenie mocenskopolitického monopolu ľudákov, bola Karmasinova Deutsche Partei (DP) popri ľudákoch jedinou legálne fungujúcou politickou stranou" (KOVÁČ 1991: 142).
  - 6 Karpatonemecká strana vznikla roku 1928 z Karpatonemeckého národného spoločenstva (*Karpathenseutsche Volksgemeinschaft*). Roku 1929 vstúpila do koalície so Zväzom roľníkov (*Bund der Landwirte*) a s Nemeckým pracovným a hospodárskym spoločenstvom (*Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft*). Strana v tom čase vystupovala ako umiernená nacionalistická, kresťanská a protisocialistická, extrémny nacionalizmus sa v nej prejavil až neskôr (KOVÁČ 1991: 75). V novembri 1935 sa Karpatonemecká strana oficiálne pričlenila k Sudetonemeckej strane. KdP tak splynula s SdP a prijala jej politický program (KOVÁČ 1991: 102).
  - 7 Pravopis a štylistika archívnych materiálov je zachovaná.
  - 8 FS - Freiwillige Schutzstaffel ("Dobrovoľné ochranné zbory") ozbrojená ochranná zložka Deutsche Partei podobná milícii, podľa F. Karmasina sa mala stať "vnútornou bojovou skupinou a výchovným nástrojom nemeckej národnej skupiny, z ktorej budúcnosti majú výjsť všetci politickí vodcovia národnej skupiny" (KOVÁČ 1991: 158).
  - 9 Za prisťahovalcov sa považuje len to obyvateľstvo, ktoré sa do Švedlára prisťahovalo po 2. svetovej vojne. Ich potomkovia sú už považovaní za Švedlárčanov.
  - 10 "Nemcom, ktorí v minulosti netvorili zanedbateľnú menšinu, resp. boli susedmi, sa venovala len letmá pozornosť. Nevyvinul sa taký stereotypný obraz Nemca, aký poznáme v prípade Židov a Cigánov. V 20. storočí sa Nemci často objavujú rozprávaniach o 2. svetovej vojne, ale ide o špecifický jav: Nemci vystupujú ako nepriatelia, obraz Nemca získava predovšetkým vlastnosti, ktoré sa vo folklóre všeobecne (nielen na Slovensku) spájajú s predstavou nepriateľa: sila, hrôza, zákernosť, beštialita a na druhej strane hlúposť (nepriateľa možno premôcť múdrosťou), neznalosť a i." (KILIÁNOVÁ 1994/b: 110).

- 11 Obraz slovenského a rusínskeho etnika v rozprávaniach splýva - niekedy je tá istá skupina ľudí označená ako "Slováci" a inokedy ako "Rusnáci". Preto sa obrazu Rusínov a Slovákov venujem v jednej časti.
- 12 Napríklad počas terénneho výskumu sociálnej kultúry v Šútove (výskum sa uskutočnil roku 1996 ako súčasť monografického výskumu Turca) mi informátorka odmietla povedať mená obecných pastierov z obdobia pred 2. svetovou vojnou, pretože ich potomkovia by sa mohli hanbiť. S podobnými príkladmi sa stretneme aj v materiáloch z iných častí Slovenska.
- 13 Rozhovor kvôli jeho dĺžke neuvádzam.
- 14 Pozri KILIÁNOVÁ 1994/b: 110.
- 15 Ide o Spišskú Belú, v ktorej sa rozprávačka s rodičmi skryla u svojich príbuzných pred evakuáciou a ostali tam aj po príchode frontu.
- 16 "Keďže v skutočnosti je vzťah medzi konfliktom a vedomím etnicity recipročný, existuje predpoklad, že tie sociálne identity, ktoré sa manifestujú v procese sociálneho konfliktu, majú tendenciu stať sa etnickými" (DENCIK 1992: 123).

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ANDRLE, V. 1996. Páni na svém meste (legitimizační témata v autobiografickém vyprávění elitních podnikatelů s minulostí "starých struktur"). In: Biograf Bulletin, 1996/6, s. 17 - 27.
- BAČOVÁ, V. 1996. Etnická identita a historické zmeny. Bratislava: Veda, 1996.
- BAČOVÁ, V. 1990. Etnická identita osobnosti - sociálno psychologický prístup. In: Slovenský národopis, 38, 1990/4, s. 508 - 514.
- BAUMAN, Z. 1996. Myslet sociologicky (Netradiční uvedení do sociologie). Praha: Sociologické nakladatelství, 1996.
- BENEŠ, B. 1994/a. Die Erinnerungserzählungen der Deutschen Vertriebenen aus der Tschechoslowakei 1945 - 1946 und der Folklorismus in Europa. In: Droppová, L., Paríková, M. (eds.), Ethnocultural Processes in Central Europe in 20th Century. Bratislava: Katedra etnológie FFUK, 1994, s. 169 - 181.
- BENEŠ, B. 1994/b. Oral History und die Gefühle der nationalen Zusammengehörigkeit der Tschechen und Deutschen in der ČSR. In: Kiliánová, G., Krekovičová, E. (eds.): Folklore in the Identification Processes of Society. Etnologické štúdie 1, Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1994. s. 155 - 162.
- BENUŠKOVÁ, Z. 1996. Náčrt využitia metódy oral history v spoločenskovedných disciplínach. In: Etnologické rozpravy, 1996/1, s. 24 - 30.
- BREDNICH, R. W. 1982. Zum Stellenwert erzählter Lebensgeschichten in komplexen volkskundlichen Feldprojekten. In: Brednich, R. W., Liefeld, H., Moser, D. R., Röhrich L. (eds.): Lebenslauf und Lebenszusammenhang, Freiburg i. Br., 1982, s. 46 - 70.
- CSÁKY, M. 1999. Úvod. In: Csáky, M., Mannová, E. (eds.): Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny. Bratislava: Academic Electronic Press, 1999.
- Dejiny evanjelického a. v. cirkevného zboru banického mesta Švedlár.
- DENCIK, L. 1992. Proces etnifikácie sociálnych konfliktov. In: Minority v politike. Bratislava 1992.
- DISMAN, M. 1996. Oral history jako prostředí. In: Etnologické rozpravy, 1996/1, s. 63 - 66.
- DROPOVÁ, L. 1998. Reflexia "svojho" a "iných" etník v slovenskom folklóre (K otázkam etnickej identity Slovákov). In: Slovenský národopis, 62, 1998/4, s. 147 - 162.
- GEIST, B. 1992. Sociologický slovník. Praha: Victoria Publishing, 1992.
- GUZSAK, L. 1983. Bergstädte der Unterzips. Stuttgart: Arbeitskreis Unterzips, 1983.
- HLŔŠKOVÁ, H. 1994. Interpretation of the Past in the Processes of Communication. In: Kiliánová, G., Krekovičová, E. (eds.): Folklore in the Identification Processes of Society. Etnologické štúdie 1, Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1994, s. 11-20.

- HLÔŠKOVÁ, H. 1992. Historické ústne tradície ako etnoidentifikačný faktor. In: Slovenský národopis, 40 2/1992, s. 131 - 149.
- HLÔŠKOVÁ, H. 1996/a. Interpretácia minulosti - nástroj formovania sociálnej pamäti. In: Etnologické rozpravy, 1996/1, s. 77 - 87.
- HLÔŠKOVÁ, H. 1996/b. Kategória minulosti v rozprávačskej stratégii. In: Slovenský národopis, 44 1996/3, s. 319 - 333.
- HLÔŠKOVÁ, H. 1995. O špecifickosti ústneho spomínania. In: Genealogicko- heraldický hlas, 5/1995, č. 2, s. 14 - 16.
- HLÔŠKOVÁ, H. 1994. The Problem of Historical Consciouness and Its Narrative Forms in the Development of Scientific Interpretation in Slovakia. In: Slovenský národopis, 23, 1994/4, s. 304 - 319.
- KANDERT, J. 1994. Představy středoslovenských vesničanů na cizince. In: Etnologické rozpravy, 1994/1, s. 48 - 52.
- KILIÁNOVÁ: G. 1994/a. Etnicita, kultúra a hranice. Prípad strednej Európy. In: Etnologické rozpravy, 1994/2, s. 45 - 56.
- KILIÁNOVÁ, G. 1994/b. Die Reflexion von ethnischen Stereotypen im alltäglichen Erzählen. In: Kiliánová, G., Krekovičová, E. (eds.): Folklore in the Identification Processes of Society. Etnologické štúdie 1, Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1994, s. 107 - 115.
- KOVÁČ, D. 1991. Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871-7945). Bratislava: Veda, 1991.
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: 1989. Bývalé nemecké vidiecke sídla na Slovensku, ich história a kultúra. In: Národopisné informácie, 1989, č. 2.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1996. Etnokultúrne tradície a sociálna pamäť (Folklór ako prameň historického poznania). In: Etnologické rozpravy, 1996/1, s. 67 - 76.
- KREKOVIČOVÁ, E. 1994. Tolerancia a bariéry v obraze etník (reflexia Cigánov a Židov v slovenskom folklóre). In: Etnologické rozpravy, 1994/2, s. 57 - 65.
- KUSÁ, Z. 1996. Dilemy nad tichom v autobiografických rozprávaniach. In: Etnologické rozpravy, 1996/1, s. 38 - 48.
- KUSÁ, Z. 1995. Problém pravdivosti informácií v životopisných rozprávaniach. In: Genealogicko- heraldický hlas, 5/1995, č. 2, s. 17 - 20.
- LIPTÁK, L. 1998. Zabúdame, aby sme mohli žiť sami so sebou. In: OS, 1998/12, s. 30.
- MANNOVÁ, E. 1995. Pravidlá naratívneho interview. In: Genealogicko- heraldický hlas, 1995/5, č. 2, s. 21 - 23.
- Obecná kronika Švedlára.
- PERKS, R. 1992. Oral History (Talking about the Past). London: The Historical Association in association with The Oral History Society, 1992.
- SALNER, P. 1994. Pramene. In: Etnologické rozpravy, 1994/2, s. 24 - 28.
- SALNER, P. 1997. Prežili holokaust. Bratislava: Veda, 1997.
- Správa notárov 1938. Slovenský štátny archív, KÚ 262, 64519.
- Správa obvodného notárstva vo Švedlári 1938. Slovenský štátny archív, KÚ 261, 35 881.
- Správa okresného úradu 1935. Slovenský štátny archív, KÚ 115, 33958.
- Správa okresného úradu 1938. Slovenský štátny archív, KÚ 42 687/38, číslo krabice I 262).
- Velký sociologický slovník 1996, II. sv., Praha: Karolinum, 1996.

THE PICTURE OF "OUR" AND "OTHER" ETHNIC GROUPS IN THE ORAL HISTORY OF THE GERMAN POPULATION AT ŠVEDLÁR

Summary

The writer deals with the notion of my ethnic group vs. a foreign one in the oral history of the German population at Švedlár in the region of Dolný Spiš. She argues that the identification with an ethnic group can be seen in categories such as we vs. they and mine vs. foreign and that the perception of other ethnic groups emerged from this categorisation. For this reason, she decided to trace how the notion of my ethnic group vs. a foreign one was reflected in the oral history from the 1930 to 1940s. She believed that social and historical changes at that time were causal factors for confirming allegiance to or alternation of identification with a social group since all sources from that period highlighted the problem of identity and manifested dividing lines between them.

The definition of an ethnic group by categories of we vs. they appears in the narratives on various language levels - from one-word denominations to complex stories, in which the categorisation is given by the context.

The study starts with a brief account of historical events which are referred to in the oral histories on which the writer relies; the author also explains the method applied to her research. At this point, she does not hesitate to underline several methodological problems which are interrelated with the Oral History method.

According to her findings the group which is referred to as we in the narratives are the German inhabitants. She develops this idea and says that their group is defined not only by ethnicity but also by other determinants, such as local, confessional and social allegiances. The part depicting other ethnic groups gives evidence of the Slovaks, the Ruthenians, the Romani, the Jews, the Czechs, the Russians and the Americans. It contains a deeper insight into the relations of the Germans to the Slovaks and the Ruthenians as these two ethnic groups were spoken about in the narratives most frequently. In this case the dividing line drawn between mine and foreign became most clearly visible. Here, the author applies Elis's theory of the established and the outsiders and Dencik's of ethnicisation of social conflicts to explain relations of the indigeneous German population to the Slovak and Ruthenian new settlers.

This work was supported, in part, by VEGA, the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/5074/99).

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 48, 2000, číslo 1
Vychádza štvrťročne

Hlavný redaktor:
Mgr. Dušan Ratica, CSc.

Výkonné redaktorky:
Mgr. Tatiana Krupová, PhD., PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Ľubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, Doc. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091
Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma
Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 48, 2000, Number 1

Editors: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová
Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia
Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 48, 2000, No 1

Rédacteurs: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová
Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 48, 2000, Nr. 1

Redakteure: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová
Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
THE SLOVAK PRESS
